

2005:9

Nya former för Statens konstråds verksamhet

MISSIV

DATUM
2005-04-20
ERT DATUM
2004-05-19

DIARIENR
2004/321-5
ER BETECKNING
Ku2004/1277/Kr

Regeringen
Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

Uppdrag att göra en översyn över Statens konstråds verksamhet

Regeringen gav den 19 maj 2004 Statskontoret i uppdrag att göra en översyn av Statens konstråds verksamhet i enlighet med riksdagens tillkännagivande (bet. 2001/02:KrU18, rskr. 2001/02:211).

Statskontoret överlämnar härmed rapporten *Nya former för Statens konstråds verksamhet* (2005:9).

Generaldirektör Knut Rexed har beslutat i detta ärende. Direktör Anna Karlgren, chef för Enheten för utvärderingsfrågor, avdelningsdirektör Jenny Johansson och avdelningsdirektör Petter Persson, föredragande, var närvarande vid den slutliga handläggningen.

Enligt Statskontorets beslut

Petter Persson

Innehåll

	Sammanfattning	7
	Statskontorets uppdrag	7
	Statens konstråds verksamhet	7
	Analys och förslag	8
1	Inledning	11
1.1	Bakgrund	11
1.2	Statskontorets uppdrag	12
1.3	Utgångspunkter	14
1.4	Definitioner	16
1.5	Materialinsamling och tillvägagångssätt	18
1.6	Disposition	19
2	Statens konstråds verksamhet	21
2.1	Myndighetens organisation	21
2.2	Verksamhetsgrenarna	23
3	Konstinköp och upphandling av beställd konst	41
3.1	Nuvarande upphandlingsformer	41
3.2	Projektledarrollen	47
3.3	Offentlig upphandling och konstnärlig gestaltning	50
4	Statens konstråds omvärld	57
4.1	Statliga brukare	58
4.2	Samarbetsparter inom det vidgade uppdraget	62
4.3	Konstnärsorganisationer	66
4.4	Övriga offentliga aktörer	69
5	Analys	75
5.1	Ändrade förutsättningar för myndigheten	75
5.2	Regeringens styrning av Statens konstråd	77
5.3	Myndighetens interna styrning	79
5.4	Det vidgade uppdraget	81
5.5	Det pedagogiska uppdraget	85

6	Nya former för konstnärlig gestaltning i den gemensamma miljön	87
6.1	Utgångspunkter för våra förslag	88
6.2	Regeringen bör ompröva Statens konstråds verksamhet	88
6.3	Konstnärlig gestaltning i statliga miljöer	89
6.4	Tillsynsansvaret åter till Nationalmuseum	90
6.5	Det vidgade uppdraget – kommunalt bidrag med statligt ansvar	90
6.6	Konstpedagogiskt arbete – utnyttja konst-konsulenterna	92
7	Förändrad styrning inom nuvarande organisation	95
7.1	Utgångspunkter för våra förslag	96
7.2	Tydliggör Statens konstråds uppgift	96
7.3	Omformulera åiterrapporteringskraven	97
7.4	Bättre kontroll och insyn för inköpt konst	97
7.5	Breda leverantörskretsen och öka transparensen	98
7.6	Tydliggör ansvarsförhållandet mellan stat och kommun	99
7.7	Ökat fokus på det konstpedagogiska arbetet	99

Bilagor

1	Regeringsuppdraget	101
2	Intervjuförteckning	103
3	Källförteckning	105

Sammanfattning

Statskontorets uppdrag

Statskontoret har fått i uppdrag av regeringen att göra en översyn av Statens konstråds verksamhet. För att besvara uppdraget har vi formulerat två övergripande frågeställningar. Den första frågeställningen rör Statens konstråds *former och rutiner för upphandling*, medan den andra fokuserar på *statens åtagande genom Statens konstråd inom området konst i samhällsmiljön*.

Statens konstråds verksamhet

Statens konstråd är en myndighet som har till uppgift att verka för att konsten blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön genom att

- förvärva god samtidskonst till statens byggnader och andra lokaler för statlig verksamhet,
- medverka till att konst tillförs även andra gemensamma miljöer än sådana som brukas av staten,
- sprida kunskap om konstens betydelse för en god samhällsmiljö

Myndighetens uppdrag delas in i två verksamhetsgrenar: Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön samt Information, pedagogik och utveckling. Verksamheten riktar sig mot såväl statliga som icke-statliga miljöer. Myndigheten har sedan 2004 även tillsynsansvar för konst och konsthantverk som tillhör eller understöds av staten. Statens konstråd består av ett kansli med ett tiotal anställda samt åtta projektledare som arbetar med att upphandla konstnärlig gestaltning.

Statens konstråd är en projektstyrd organisation där de konstnärliga gestaltningsprojekten utgör grunden för verksamheten. Även myndighetens pedagogiska insatser utgår huvudsakligen från gestaltningsprojekten.

I sina projekt arbetar Statens konstråd med beställd konst och inköpt konst. Med beställd konst avses konstverk som skapas för en specifik miljö och som är permanent placerade i denna miljö. Den beställda konsten anskaffas för den statliga sektorn men även för miljöer som brukas av andra än staten, inom det så kallade vidgade uppdraget. Inköpt konst avser verk som projektledarna köper in från gallerier och utställningar och som placeras ut i statliga miljöer. Den inköpta konsten kan vara måleri, skulptur, grafik, konsthantverk och fotografi.

Analys och förslag

Former och rutiner för upphandling

Statens konstråd har som ambition att skapa en transparent process där det tydligt går att följa den konstnärliga gestaltungsprocessen från projektansökning till inköp och kontraktsskrivning. I flera avseenden har upphandlingsprocessen tydliggjorts. Samtidigt kan vi konstatera att det finns delar verksamheten som är oreglerad och som därmed försvårar möjligheterna till insyn.

När det gäller den beställda konsten är det till exempel svårt att avgöra på vilka grunder konstnärer väljs ut för gestaltungsuppdrag. Detta då motiverade beslut eller tydliga kriterier för val av konstnärer saknas. De instrument som finns för att bredda urvalet av konstnärer som kan bli aktuella för gestaltungsuppdrag, så som parallella skissuppdrag eller tävlingar, utnyttjas endast i begränsad utsträckning.

Förändrade förutsättningar för Statens konstråds verksamhet

Bolagiseringen av Byggnadsstyrelsen och andra fastighetsförvaltande myndigheter i början av 1990-talet har förändrat förutsättningarna för Statens konstråds verksamhet. Bolagiseringen innebär att nya lokaler för statlig verksamhet i ökad utsträckning byggs och förvaltas av privata byggföretag. Möjligheterna för Statens konstråd att integrera konstnärlig gestaltning i statliga miljöer har därmed begränsats. Under den senaste tioårsperioden har utbyggnaden av universitets- och högskolesektorn dominerat

Statens konstråds verksamhet på det statliga området. Denna utbyggnad är dock avtagande.

Även när staten hyr lokaler anlitar den i allt större utsträckning privata fastighetsbolag. Förutom att efterfrågan på konstnärlig gestaltning i statlig sektor minskat visar vår kartläggning att myndigheter i större utsträckning efterfrågar inköpt konst som kan tas med när myndigheten byter lokaler. Samtidigt finns det en struktur för deposition och utlåning av konstverk genom Moderna Museet och Nationalmuseum, vilket ytterligare begränsar behovet av Statens konstråds verksamhet inom området inköpt konst.

Nya former för konstnärlig gestaltning

När det gäller Statens konstråds arbete inom det vidgade uppdraget kan vi konstatera att ansvaret för konstnärlig gestaltning inom kommuner och privata fastigheter följer huvudmannskapet. Således har kommuner ansvaret för gestaltningen av den kommunala miljön. Regeringen bedömer samtidigt att en väl avvägd insats från Statens konstråd kan främja konstnärlig gestaltning i andra miljöer än de statliga. Vi ifrågasätter dock om Statens konstråds insatser inom det vidgade uppdraget kan betraktas som väl avvägda.

Vår kartläggning visar nämligen att myndigheten tenderar att ta över de konstnärliga gestaltungsprojekten på bekostnad av brukarnas inflytande. Statens konstråd har också prioriterat större kommuner framför kommuner med mindre befolkningsunderlag. Enligt vår bedömning är detta arbetssätt inte förenligt med det kulturpolitiska målet om delaktighet och allas möjlighet till kulturupplevelser.

Vi föreslår därför att det nuvarande stödet till konstnärlig gestaltning i andra miljöer än de statliga framöver administreras av Statens kurråd och att det omvandlas till ett finansiellt bidrag. Bidraget bör avgränsas till att endast beviljas till kommuner.

En konsekvens av de förändrade förutsättningarna i statlig sektor bör enligt vår uppfattning bli att Statens konstråd avvecklas. Ytterligare ett argument för en sådan förändring är att konstnärlig

gestaltning i kommunala och privata miljöer inte kan betraktas som ett statligt åtagande.

Information, pedagogik och utveckling

Statens konstråds pedagogiska uppdrag är i dag lägre prioriterat än de konstnärliga gestaltningsprojekten. De konstpedagogiska insatserna bör enligt vår uppfattning decentraliseras för att tydligare kunna anpassas till de lokala och regionala förutsättningarna. Vid en avveckling av Statens konstråd kan regeringen tydliggöra konstpedagogiken som arbetsgren för konstkonsulenterna, det vill säga den regionala organisation som sprider, stimulerar och ökar kunskapen om konst och kultur.

Statens konstråds tillsynsansvar över konst som tillhör eller understöds av staten bör återföras till Nationalmuseum.

Förslag till förändringar inom nuvarande organisation

Vi menar att regeringen i första hand bör ompröva Statens konstråds verksamhet och anser att det förslag som presenteras ovan erbjuder bättre möjligheter till konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön än nuvarande organisation. Vi kan samtidigt konstatera att det finns möjligheter till förbättringar inom nuvarande organisation. Bland annat kan regeringen tydliggöra Statens konstråds uppgift och därmed även omformulera återrapporteringskraven. Myndigheten bör internt även förbättra sina administrativa rutiner för såväl inköpt som beställd konst och sträva efter transparenta upphandlingsformer, i syfte att bredda kretsen konstnärer som kan komma ifråga för myndighetens upphandlingar.

Myndigheten bör i större utsträckning än i dag utnyttja de alternativ till nuvarande upphandlingsformer och rutiner som finns att tillgå i form av parallella skissuppdrag och tävlingar. Statens konstråd bör även förstärka och ompröva formerna för det konstpedagogiska uppdraget.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Statens konstråd har till uppgift att verka för att konst blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön genom att

- förvärva god samtidskonst till statens byggnader och andra lokaler för statlig verksamhet,
- medverka till att konst tillförs även andra gemensamma miljöer än sådana som brukas av staten,
- sprida kunskap om konstens betydelse för en god samhällsmiljö.

Detta framgår av förordningen (1996:1597) med instruktion för Statens konstråd.

Från och med den 1 januari 2004 har Statens konstråd även tillsynsansvaret för samlingar av konst och konsthantverk som tillhör eller understöds av staten (SFS 2003:1063).

Statens konstråds verksamhet och upphandlingsformer har vid ett flertal tillfällen diskuterats i riksdagen. Detta har resulterat i att riksdagen tillkännagav för regeringen att en förutsättningslös översyn av Statens konstråds verksamhet borde genomföras (bet. 2001/02:KrU18, rskr. 2001/02:211). Enligt utskottet bör översynen omfatta Statens konstråds former av upphandling och – som ett komplement till andra uppgifter som redovisas om anlitade konstnärer – hur konstnärer med olika bostadsort och organisationstillhörighet är representerade bland de inköpta och beställda konstverken.

Kulturutskottets betänkanden

Riksdagens kulturutskott har i två betänkanden, 2000/01:KrU6 och 2001/02:KrU18, behandlat upphandling av offentlig konst. Bakgrunden är ett antal motioner som behandlar dels brukarinfly-

tande vid upphandling, dels behovet av ökad konkurrens vid upphandling.

När det gäller ökat brukarinflytande konstaterar kulturutskottet att Statens konstråd ska redovisa olika samarbetsformer vid anskaffning av konst. I betänkandet skriver kulturutskottet att Statens konstråd genomgående tillämpar samråd med fastighetsägare, arkitekter och brukare i fråga om placering av konst och val av konstnär. Kulturutskottet understryker vikten av att brukarna ges möjlighet att delta i beslutsprocessen. Utskottet tillägger slutligen att det är kommunerna som har huvudansvaret för utformningen och den konstnärliga utsmyckningen av icke-statliga miljöer.

I det andra betänkandet konstaterar utskottet att inköp av offentlig konst regleras av lagen om offentlig upphandling (SFS 1992: 1528). I lagen anges att upphandling ska göras med utnyttjande av de konkurrensmöjligheter som finns. Utskottet hänvisar också till Konkurrensverkets utredning från 1999, som behandlar frågan om favorisering av Konstnärernas riksorganisations medlemmar vid konstinköp. Konkurrensverket tar även upp frågan om direktupphandling utan krav på förbunden inbjudan försvårar konstnärers möjlighet att få kännedom om den upphandlande enhetens behov.

1.2 Statskontorets uppdrag

Regeringen har gett Statskontoret i uppdrag att göra en översyn av Statens konstråd. Vi har för att besvara uppdraget formulerat två övergripande frågeställningar. Den första rör myndighetens former och rutiner för upphandling, medan den andra fokuserar på statens åtagande genom Statens konstråd inom området konst i samhällsmiljön.

Former och rutiner för upphandling

Den första frågeställningen följer av riksdagens beställning och av den kritik som framförts mot Statens konstråds upphandlingsformer. I rapporten ger vi en kvantitativ redovisning av Statens konstråds upphandlingar och analyserar förhållandet mellan kvalitetsmål och mål som rör geografisk spridning och fördelning mellan olika konstnärer och konstformer. Vi utreder även frågan om vilka regler i lagen om offentlig upphandling som gäller för upphandling av konstnärlig gestaltning.

Statens åtagande genom Statens konstråd inom området konst i samhällsmiljön

I den andra frågeställningen utgår vi från Statens konstråds förändrade verksamhetsförutsättningar. En utgångspunkt för denna analys är statens förändrade fastighetsförvaltning. Sedan 1993 är den statliga fastighetsförvaltningen skild från brukandet av lokaler och mark för att i stället, så långt som möjligt, drivas med marknadsmässiga krav. Detta har förändrat Statens konstråds möjligheter att tidigt i byggplaneringen integrera konstnärlig gestaltning i statliga miljöer.

Till detta ska även läggas att Statens konstråd sedan 1997 successivt tagit över Boverkets roll som bidragsgivare till konst i bostadsområden och andra kommunala miljöer. Statens konstråds verksamhet har därmed vidgats från att enbart omfatta gestaltning av statliga lokaler till att medverka i gestaltning också av övriga offentliga miljöer.

I den andra delen besvarar vi utifrån de förändrade verksamhetsförutsättningarna nedanstående frågor: Hur ser verksamhetens nuvarande inriktning och omfattning ut? Vilka motiv finns för statens åtagande inom området gestaltning av den offentliga miljön? Vilket är statens åtagande i förhållande till kommunerna när det gäller konstnärlig gestaltning? Vilka alternativ finns till nuvarande upphandlingsformer av konstnärlig gestaltning?

1.3 Utgångspunkter

Inledning

Statskontorets uppdrag är framför allt inriktat på Statens konst-
råds verksamhet. Flera av de frågor som vi belyser berör sam-
tidigt mer övergripande frågeställningar om den nationella kul-
turpolitiken, konstnärernas trygghetssystem och arbetsvillkor.
Dessa frågor behandlas emellertid endast i den utsträckning det
finns en direkt koppling till Statens konstråds verksamhetsgrenar.

Som utgångspunkt för våra analyser och förslag har vi de natio-
nella kulturpolitiska målen. Vi arbetar även utifrån regeringens
förvaltningspolitik.

Kulturpolitiska mål

En viktig utgångspunkt för vårt arbete och analys är de kultur-
politiska målen. År 1996 fastslog riksdagen mål för den nationel-
la kulturpolitiken.¹ Ambitionen med de nationella kulturpolitiska
målen är att de ska vara vägledande för all kulturverksamhet,
oberoende av samhällssektor. De nationella målen gäller således
inom stat, kommuner och landsting. De sju målen för den natio-
nella kulturpolitiken är:

- Värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för alla
att använda den
- Verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och
till kulturupplevelser samt till eget skapande
- Främja kulturell mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet
och därigenom motverka kommersialismens negativa verk-
ningar
- Ge kulturen förutsättningar att vara en dynamisk, utmanande
och obunden kraft i samhället

¹ Prop. 1996/97:3, bet. 1996/97:KrU1, rskr. 1996/97:129.

- Bevara och bruka kulturarvet
- Främja bildningssträvandena
- Främja internationellt kulturutbyte och möten mellan olika kulturer inom landet

Grunden till den nationella kulturpolitiken återfinns i 1974 års kulturproposition.² Propositionens mål kom sedan att vidareutvecklas i 1996 års kulturpolitiska proposition. I 1974 års proposition lades även förslag fram om ansvarsfördelning och organisatorisk struktur för statens kulturpolitiska insatser, där landstingen framhålls som en viktig statlig samarbetspart.

I propositionen från 1996 påpekas att staten framför allt bör inrikta sina kulturinsatser på att stimulera kulturverksamheten i landet, bland annat genom ekonomiska bidrag. Snarare än att reglera den kommunala verksamheten bör staten, genom väl avvägda insatser och goda samverkansformer, stimulera såväl kommuner som företag och fastighetsbolag att satsa på en konstnärlig gestaltning som annars inte skulle ha kommit till stånd.³

Konstnärerna och trygghetssystemen

De statliga trygghetssystemen för konstnärer har berörts i flera utredningar och propositioner under 1990- och 2000-talet.⁴ Statens konstråds betydelse som försörjningsform betonas såväl av utredningarna som av konstnärorganisationerna. Statens konstråds upphandlingar utgör en viktig inkomstkälla för både konstnärer och gallerier. I 1996 års kulturpolitiska proposition görs bedömningen att konstnärspolitiska framtida insatser ska syfta till att

- skapa förutsättningar för ett aktivt kulturliv som ger arbete och försörjning åt konstnärerna och rika kulturupplevelser för medborgarna,

² Prop. 1974:28.

³ Prop. 1996/97:3.

⁴ Se till exempel Generella konstnärstöd (SOU 1997:184) och Konstnärerna och trygghetssystemen (SOU 2003:21).

- skapa sådana villkor för de professionella konstnärerna att de kan basera sin försörjning på ersättning för utfört konstnärligt arbete,
- anpassa regelverken på alla politikområden så att rimlig hänsyn tas till konstnärernas specifika förhållanden,
- ge möjlighet till konstnärlig förnyelse och utvecklingsarbete genom olika former av direkt konstnärsstöd,
- förbättra möjligheterna till internationellt konstnärligt utbyte.

Förvaltningspolitiska utgångspunkter

Regeringens principer för hur statsförvaltningen ska organiseras anges bland annat i den förvaltningspolitiska propositionen och i det förvaltningspolitiska handlingsprogrammet.⁵ Syftet med att omstrukturera den statliga verksamheten är att öka dess effektivitet och ändamålsenlighet samt att anpassa den interna och externa verksamheten till förändringarna i samhället.

I propositionen framhåller regeringen även att den framtida förvaltningspolitiska inriktningen är att värna kärnverksamheten genom att fortsätta renodla den statliga verksamheten. Uppgifter som är artfrämmande bör avvecklas eller överlåtas till andra huvudmän.

Statskontorets utredningsarbete är inriktat på att ta fram underlag för regeringens styrning och omprövning av offentliga åtaganden. Det betyder att varje utvärderad åtgärd eller reform syftar till att ge regeringen och Regeringskansliet kunskap och förslag om eventuella alternativa tillvägagångssätt.

1.4 Definitioner

Målet för Statens konstråd är att konsten ska bli ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön. *Konstnärlig gestaltning* är

⁵ Prop. 1997/98:136 samt En förvaltning i demokratins tjänst.

ett begrepp som återkommer i intervjuer såväl med Statens konst-
råd som med brukare, intresseorganisationer och andra berörda
grupper. Begreppet kan ses som ett samlingsnamn för all form av
konstnärlig utsmyckning i offentliga miljöer, såväl inköpt konst
som olika former av fasta installationer. Statens konstråd gör en
distinktion mellan beställd och inköpt konst. *Beställd konst* ska-
pas för specifika miljöer och är oftast i form av fasta installatio-
ner. Detta skiljer den från *inköpt konst* som redan är producerad
av konstnärer och som köps in via gallerier till Statens konstråd.

Med begreppet *upphandling* avser vi i detta sammanhang all an-
skaffning av konstnärlig gestaltning. Denna definition är bredare
än begreppet offentlig upphandling, det vill säga det som omfat-
tas av lagen om offentlig upphandling.

För att definiera begreppet *konst* har vi valt att använda den defi-
nition som återfinns i utredningen Arbete åt konstnärer (SOU
1997:183). Där anges fyra konstområden: ton, ord, bild och form
samt scen och bild. Den konstform som Statens konstråd upp-
handlar och bedriver pedagogisk verksamhet kring är uteslutande
bild och form. Med bild och form avses verk av målare, skulptö-
rer, grafiker, tecknare, fotografer, konsthantverkare, formgivare
och designer. Det bör i sammanhanget påpekas att gränsen mel-
lan de olika medierna i denna kategori är flytande och att många
konstnärer arbetar med flera olika medier.

I tidigare regleringsbrev har riksdag och regering talat om god
samtidskonst som kriterium för Statens konstråds upphandlingar.
Denna definition används dock inte längre. Däremot använder
Statens konstråd begreppet *kvalitet* som kriterium vid inköp och
beställningar. En definition av begreppet kvalitet har dock myn-
digheten kunnat precisera.

Begreppen *gemensam miljö*, *samhällsmiljö* och *offentlig miljö*
används synonymt i det material vi tagit del av. I denna utredning
använder vi framför allt begreppet offentlig miljö, men även de
andra begreppen kan förekomma i referat. Med offentlig miljö
avses, enligt Statens konstråd, snarare de miljöer där människor

vistas och inte vilken huvudman som äger eller förvaltar den aktuella miljön.

1.5 Materialinsamling och tillvägagångssätt

Vår utredning bygger på skriftlig dokumentation, kvantitativa data och intervjumaterial. Med skriftlig dokumentation avses framför allt propositioner, instruktioner, regleringsbrev, Statens konstråds årsredovisningar och interna styrdokument. Vi har även sammanställt kvantitativt material för att kunna analysera omfattningen och karaktären av Statens konstråds vidgade uppdrag, det vill säga att ingå i samarbetsprojekt om konstnärlig gestaltning med kommuner, landsting och bostadsföretag.

Vi har intervjuat ett trettiotal företrädare för bland annat Statens konstråd, konstnärsorganisationerna, de statliga fastighetsaktörerna och myndigheter vars uppdrag berör Statens konstråd. I den utsträckning vi bedömt det nödvändigt har intervjuerna skett genom möten. I övrigt har vi gjort telefonintervjuer. För att få en bild av hur kommunerna arbetar med konstnärlig gestaltning och vilka erfarenheter de har av Statens konstråd har vi intervjuat personer från ett urval på ett tjugotal kommuner. En förteckning över intervjupersonerna återfinns i bilaga 2.

Urvalet av kommuner har gjorts efter två indelningsgrunder. Den ena är kommunernas storlek mätt i antalet invånare. Här delade vi upp kommunerna i tre kategorier: över 50 000 invånare, mellan 50 000 och 20 000 invånare samt under 20 000 invånare. Uppdelningen av kommunerna efter invånarantal gjordes för att se om det finns någon skillnad dem emellan som kunde härledas till deras storlek. Den andra indelningsgrunden var om kommunen hade samarbetat med Statens konstråd eller inte. Genom att ta med kommuner som inte samarbetat med myndigheten ville vi få en uppfattning om hur dessa kommuner arbetar med konstnärlig gestaltning och om de känner till Statens konstråds verksamhet.

För att öka vår förståelse för konstnärlig gestaltning, konstnärernas arbetsförutsättningar och offentlig miljö har vi även knutit en referensgrupp till projektet. Referensgruppen har bestått av rektor Ivar Björkman, Konstfack, ordföranden Catharina Gabrielsson, Rådet för arkitektur, form och design och tidigare avdelningschefen Anita Jonsson, Kulturrådet. Referensgruppens uppgift har endast varit rådgivande och referensgruppen svarar inte för rapportens innehåll, slutsatser och förslag.

1.6 Disposition

I *kapitel 2* går vi igenom Statens konstråds organisation och verksamhet. Beskrivningen utgår ifrån verksamhetsgrenarna Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön och Information, pedagogik och utveckling som återfinns i myndighetens regleringsbrev. Statsmakternas mål och redovisningskrav för Statens konstråd redovisas också. I kapitlet redogör vi för Statens konstråds tillsynsansvar för statlig konst samt för det vidgade uppdraget, det vill säga att Statens konstråd i samarbete med kommun, landsting eller bostadsföretag utför konstnärliga gestaltningsprojekt utanför den statliga sektorn.

Kapitel 3 beskriver de processer som leder fram till konstinköp och beställningar av konstnärlig gestaltning. Vi beskriver projektledarnas roll i myndigheten, hur de rekryteras och arbetar. Kapitlet avslutas med en genomgång av diskussionen om rättsläget för upphandling av konstnärlig gestaltning.

Kapitel 4 beskriver vi Statens konstråds omvärld. Detta kapitel bygger framför allt på de intervjuer vi gjort med brukare såväl inom statlig sektor som inom det vidgade uppdraget. Vi har även intervjuat myndigheter med uppdrag som i olika omfattning berör Statens konstråd och företag som erbjuder konstnärliga gestaltningstjänster, delvis i konkurrens med Statens konstråd.

I *kapitel 5* redovisar vi resultatet av vår översyn. Vi menar att förutsättningarna för Statens konstråds verksamhet förändrats på ett sådant sätt att regeringen bör ompröva huruvida myndighetens

verksamhet kan bedrivas på ett mer effektivt och, i förhållande till de kulturpolitiska målen, mer ändamålsenligt sätt. Vårt förslag på hur detta bör göras presenteras i *kapitel 6*. I *kapitel 7* redovisar vi ett antal förslag till möjliga förbättringar inom ramen för Statens konstråds nuvarande struktur och organisation.

2 Statens konstråds verksamhet

Myndigheten Statens konstråd bildades 1937 utifrån ambitionen att statens anställda skulle mötas av konst på sina arbetsplatser. Sedan dess har myndighetens uppdrag och inriktning förändrats i flera avseenden. I dag är Statens konstråds övergripande uppdrag att verka för att konst blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön.

Det ska myndigheten göra genom att förvärva god samtidskonst till statens byggnader och till lokaler där det bedrivs statlig verksamhet. Myndigheten ska även medverka till att konst tillförs andra gemensamma miljöer som inte är statliga, det så kallade vidgade uppdraget. Dessutom ska man inom ramen för ett pedagogiskt uppdrag sprida kunskap om konstens betydelse för en god samhällsmiljö. Verksamheten sammanfattas i två grenar: konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön samt information, pedagogik och utveckling. Tyngdpunkten i verksamheten ligger på konstnärlig gestaltning. Sedan 2004 ansvarar Statens konstråd även för tillsynen av samlingar av konst och konsthantverk som tillförs eller understöds av staten.

För verksamhetsåret 2005 har Statens konstråd ett anslag på drygt 34 miljoner kronor. Av dem ska 27 miljoner användas för konstnärlig gestaltning och 7 miljoner till den övriga verksamheten och till administration. Tidigare år har det totala anslaget legat på 44 miljoner kronor. För 2005 har dock regeringen om-disponerat drygt 9 miljoner av myndighetens anslag som ett led i en allmän besparing på kulturområdet.

2.1 Myndighetens organisation

Statens konstråd är en myndighet bestående av ett kansli med tio tillsvidareanställda och två projektanställda samt åtta projektledare som arbetar med att upphandla konstnärlig gestaltning. Kansliet har framför allt hand om frågor som rör administration dels av konstprojekten, dels av myndighetens verksamhet i övrigt,

ekonomi och information. Kansliet arbetar även med tillsynsansvaret.

Statens konstråd har en styrelse med begränsat ansvar, men med utökade uppgifter genom att styrelsen är beslutför i ett antal frågor. Styrelsen utses av regeringen och består av sju ledamöter, varav myndighetens direktör är en. Styrelsen leds av en extern ordförande.

Projektledarna

Verksamhetsgrenen konstnärlig gestaltningen, sköts operativt av projektledarna. De har till uppgift att skriva konstprogram, söka konstnärer för uppdrag samt köpa in konstverk på utställningar och gallerier. Projektledarna ska verka över hela landet och finns för närvarande utplacerade i Stockholm, Lund, Göteborg och Örnsköldsvik. Hälften av projektledarna sitter i Stockholm. Projektledarna har ofta en bakgrund som konstnärer men det finns även exempel på att curators och arkitekter verkar som projektledare.

Projektledarna utses av myndighetens styrelse och tjänsten upphandlas på fyra års basis. Upphandling av projektledare började tillämpas 2004. Tidigare har tjänsterna utannonserats och ytterligare några år tidigare nominerades projektledarna utifrån förslag från bland annat konstnärsorganisationer. Även längden på projektledarnas förordnanden har varierat genom åren.

Projektstyrd organisation

Statens konstråd är till stor del en projektstyrd organisation. Grunden för verksamheten är projekt kopplade till den konstnärliga gestaltningen. Det gäller även informationsinsatserna som till stor del genomförs utifrån de olika konstprojekten och då framför allt de beställda permanenta konstverken.

Inom myndigheten bereds projektarbetet i ett första steg genom den så kallade beredningsgruppen och på projektmötena. Beredningsgruppen fördelar uppdrag mellan projektledarna och förbereder de ärenden som ska behandlas vid projektmötena. På projektmötena hanteras frågor om konstprogram, projektbudgetar och val av konstnärer för skissuppdrag. Här bedöms även inkomna skisser. Dessutom avrapporteras nyanmälda och avslutade projekt och konstansökningar. I projektmötena deltar projektledarna och personal från kansliet: Statens konstråds direktör, ekonomichef, projektsamordnaren, representanter från informationsenheten och den tillsynsansvarige.

Det är styrelsens arbetsutskott som formellt fattar beslut i de olika ärendena. I arbetsutskottet ingår styrelsens ordförande, en styrelseledamot, Statens konstråds direktör och projektsamordnaren som sekreterare.

2.2 Verksamhetsgrenarna

Som vi beskrivit tidigare delas Statens konstråds verksamhet upp i två grenar: konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön samt information, pedagogik och utveckling. Därtill kommer det tillsynsansvar som nyligen tillförts myndigheten.

Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön

Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön kan beskrivas som myndighetens kärnverksamhet. Målet är att myndigheten i samverkan med statliga och andra fastighetsägare ska berika den gemensamma miljön med fast beställd konst. Myndigheten ska också tillgodose statliga myndigheters ansökningar om konst till befintliga lokaler, så kallad inköpt konst. Enligt myndighetens regleringsbrev ska konst förvärvas över hela landet och den inköpta konsten ska placeras ut inom tre år efter förvärvet. De redovisningskrav som är kopplade till verksamhetsgrenen

rör bland annat kostnader, geografisk spridning, uppdelning av konstnärerna efter kön och konstform.

Enprocentsmålet

När Statens konstråd bildades var tanken att en procent av byggnadskostnaderna vid statliga nybyggen skulle avsättas till konstnärlig gestaltning. Principen kom aldrig att tillämpas strikt men har levt kvar som en målsättning. För statens del kom enprocentsregeln, i och med bolagiseringen av det statliga fastighetsbeståndet, att ersättas med det mer allmänna målet om god konst i offentlig miljö och kostnaden anpassas till de enskilda fallen.⁶

Många kommuner tillämpar procentregel

Det statliga enprocentsmålet har även visat sig vara vägledande för kommuner och landsting, där det i flera fall finns någon typ av procentmål som en riktlinje för den konstnärliga gestaltningen av den offentliga miljön. En enkät som Svenska kommunförbundet genomfört visar att drygt 40 procent av kommunerna uppger att de tillämpar någon procentregel vid nybyggnad och knappt 30 procent avsätter anslag för konstnärlig gestaltning även i samband med ombyggnad. Vanligtvis är det en procent som avsätts, både vid ny- och ombyggnad, men det finns även kommuner som avsätter mindre, som lägst 0,5 procent, eller mer, 1,5 till 2 procent.⁷

Beställd konst

De större projekten som Statens konstråd driver är konstnärlig gestaltning i samband med ny- eller ombyggnad, så kallad beställd konst. Konsten som avses är vanligtvis integrerad och permanent placerad i en specifik miljö eller på en särskild plats. Det kan vara en skulptur, en väggmålning eller en helhetsgestaltning.

⁶ Det bör sammanhanget även tilläggas att det finns ett handlingsprogram för arkitektur och formgivning där statens roll som förebild framhålls, se prop. 1997/98:117 Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design.

⁷ Program för kultur, Svenska Kommunförbundet 2004.

Beställd konst kan anskaffas för den statliga sektorn och inom det vidgade uppdraget för gemensamma miljöer som inte är statliga, till exempel i samarbete med en kommun, ett landsting eller ett bostadsföretag. Uppdragen initieras vanligtvis av fastighetsägaren om det rör det statliga lokalbruket och av kommun, landsting eller bostadsföretag om det är inom det vidgade uppdraget.

För statliga projekt beror storleken på budgeten bland annat på byggnadens arkitektur och offentlighet. I de allra flesta fallen är det Statens konstråd som står för hela finansieringen av projekt inom det statliga lokalbruket.

Inom det vidgade uppdraget är samfinansiering en förutsättning för projekten, se tabell 2.1.

Tabell 2.1 Kostnadsfördelning för avslutade projekt under 2003 och 2004 (löpande priser i tkr.)

	2003				2004			
	antal projekt	Statens konstråds kostnader	extern finans.	total kostnad	antal projekt	Statens konstråds kostnader	extern finans.	total kostnad
Statligt lokalbruk	16	12 636	100	12 736	31	21 242	511	21 753
Icke-statligt lokalbruk	16	6 001	9 580	15 581	19	7 538	9 791	17 329
<i>Totalt</i>	<i>32</i>	<i>18 637</i>	<i>9 680</i>	<i>28 317</i>	<i>50</i>	<i>28 780</i>	<i>10 302</i>	<i>39 082</i>

Statliga projekt prioriterade

Enligt Statens konstråds årsredovisning pågår totalt 101 projekt i olika stadier. Av dessa bedrivs 54 projekt inom staten och resterande 47 inom det vidgade uppdraget. De statliga projekten är prioriterade för myndigheten och samtliga ansökningar som kommer in behandlas. Detta innebär inte att Statens konstråd i slutändan genomför samtliga statliga projekt. Om Statens konstråd och den statliga brukaren har olika uppfattning kring den konstnärliga gestaltningen finns möjlighet för Statens konstråd att avbryta samarbetet. Projekten inom det vidgade uppdraget genomförs i mån av resurser.

Ett projekt med beställd konst sträcker sig vanligtvis över två till fyra år. Under slutet av 1990-talet och fram till i dag har konstprojekt kopplade till utbyggnaden av universitet och högskola svarat för en stor del av Statens konstråds verksamhet, se tabell 2.2. Mellan 40 och 50 procent av de projekt som avslutas under ett år avser universitet och högskola, om man ser till samtliga projekt.

Utöver projekt inom universitet och högskola genomförs numera få projekt inom den statliga sektorn. Under exempelvis år 2002 utgjorde gestaltungsprojekt inom universitet och högskola 95 procent av de avslutade statliga projekten. På militära myndigheter har två projekt avslutats sedan år 2000 och för polis, häkte och kriminalvård är motsvarande antal fyra.

Tabell 2.2 Antal avslutade projekt fördelade på olika kategorier

	1995/96 (18 mån)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Statligt lokalbruk	78	36	41	39	29	32	21	16	31
Varav universitet, högskolor	33	13	25	28	23	24	20	13	22
Militära myndigheter	11	8	1	2	1	-	-	-	1
Polis, häkte, kriminalvård	11	5	3	4	2	1	-	-	1
Övriga myndigheter	23	10	12	5	3	7	1	3	7
Icke-statligt lokalbruk	-	7	14	24	25	21	18	16	19
<i>Totalt antal projekt</i>	<i>78</i>	<i>43</i>	<i>55</i>	<i>63</i>	<i>54</i>	<i>53</i>	<i>39</i>	<i>32</i>	<i>50</i>

Hur fördelningen av projekt framöver kommer att se ut kan man delvis utläsa genom att studera nyanmälda projekt, se tabell 2.3. De statliga projekten har på senare år minskat i antal, framför allt på grund av en nedgång på universitets- och högskoleområdet. Även om man bortser från de första åren med det vidgade uppdraget, då många för myndigheten mindre relevanta ansökningar

kom in, har antalet projektansökningar inom det vidare uppdraget ökat mer än de statliga projekten. Sammantaget visar tabellen att antalet projekt som kommer in till Statens konstråd successivt minskat.

Tabell 2.3 Antal nyanmälda projekt fördelade på olika kategorier

	1995/96 (18 mån)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Statligt lokalbruk	68	41	38	43	31	24	34	29	17
Varav universitet, högskolor	42	31	27	36	27	14	22	17	12
Militära myndigheter	-	5	4	2	1	1	2	2	-
Polis, häkte, kriminalvård	8	1	2	2	2	-	4	4	2
Övriga myndigheter	18	4	5	3	1	9	6	6	3
Icke-statligt lokalbruk	-	78	82	71	51	45	32	45	41
<i>Totalt antal projekt</i>	<i>68</i>	<i>119</i>	<i>120</i>	<i>114</i>	<i>82</i>	<i>69</i>	<i>66</i>	<i>74</i>	<i>58</i>

Inköpt konst

Förutom projekt med beställd konst ingår det i Statens konstråds uppdrag att köpa in och placera ut konst på statliga myndigheter. Den inköpta konsten (tidigare lös konst) kan vara måleri, skulptur, grafik, konsthantverk och fotografi. Inköpen av konst görs av projektledarna på gallerier och utställningar. Det görs inte några inköp direkt av konstnären. Det är bara statliga myndigheter som kan få inköpt konst utplacerad i sina lokaler. Inköpt konst kan även användas i konstprojekt med beställd konst, men bara inom den statliga sektorn.

Under år 2004 köpte Statens konstråd in 883 konstverk till en kostnad av drygt 12 miljoner kronor. Inköpen har de senaste åren legat mellan 11–12 miljoner. Den genomsnittliga kostnaden för verken har ökat något med åren, vilket lett till att antalet inköpta verk minskat. Drygt 40 procent av de konstverk som köptes in

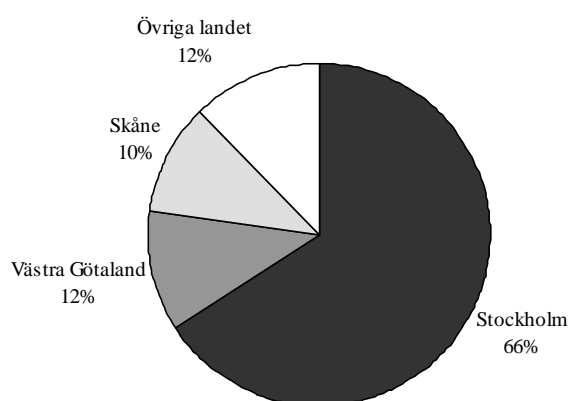
under 2004 var målningar. Därefter var grafik och fotografi vanligast bland inköpen, se tabell 2.4.

Tabell 2.4 Fördelning av inköpta verk på olika konstnärliga tekniker (löpande priser i tkr)

	2003		2004	
	Antal	Kostnad	Antal	Kostnad
Måleri	396	6 973	391	6 516
Skulptur	101	1 651	88	1 876
Konsthantverk	81	1 139	76	818
Grafik	179	713	151	576
Teckning	75	428	80	649
Fotografi	65	1 368	97	1 816
<i>Summa</i>	<i>897</i>	<i>12 272</i>	<i>883</i>	<i>12 251</i>

Enligt Statens konstråds regleringsbrev ska inköpen av konst fördela sig jämnt mellan könen och göras över hela landet. Statistik över könsfördelningen visar att det köps in ungefär lika många verk gjorda av kvinnor som av män. Det gäller även den beställda konsten. När det gäller den geografiska spridningen visar Statens konstråds sammanställning att de flesta inköp görs i de tre storstadsregionerna och då framför allt i Stockholm, se diagram 2.1. Under 2004 köptes nästan 9 av 10 konstverk in i de tre storstadsregionerna. Två tredjedelar av konstinköpen gjordes i Stockholmsområdet.

Diagram 2.1 Inköpens geografiska fördelning år 2004.

Myndigheterna ansöker om konst

För att få konst i sina lokaler kan statliga myndigheter lämna in en konstansökan till Statens konstråd. Under 2004 antog Statens konstråd 75 konstansökningar från olika myndigheter, se tabell 2.5. Arbetsinsatsen kopplad till konstansökningarna varierar mellan de sökande myndigheterna. Allt mellan ett och hundra konstverk kan placeras ut på en myndighet. Vad som avgör är myndighetens storlek och lokalernas utformning. År 2004 placerades 964 konstverk ut i 78 myndigheters lokaler.

Tabell 2.5 Antal konstansökningar

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Antagna	89	73	67	69	80	75
Avslutade	98	91	80	70	80	78
Under arbete	64	50	41	44	44	52
Väntande (över ett år)	14	21	15	12	17	3

Enligt regleringsbrevet bör väntetiden för ansökningarna inte överstiga ett år. Tidigare år har kritik riktats mot Statens konstråd för att väntetiden för en myndighet att få sin ansökan behandlad varit för lång. Därför initierades ett särskilt projektledaransvar under 2004 för att se över verksamheten och rutinerna i syfte att minska väntetiden. Resultatet är en minskning av antalet konstansökningar som väntar på att behandlas. Enligt Statens konstråd kan väntetiden för konstansökningarna numera antas vara mellan en och sex månader.

Information, pedagogik och utveckling

I Statens konstråds uppdrag ingår att öka intresset för och kunskaperna om offentlig konst hos allmänheten och hos samarbetsparter inom det vidgade uppdraget. Detta ska myndigheten åstadkomma genom information och konstpedagogiska initiativ. Som största beställare av offentlig konst i landet ska Statens konstråd även främja förnyelse och utveckling inom området samt medverka till en gynnsam utveckling inom arkitektur, form och design i enlighet med riksdagens beslutade mål. Åtterrapporeringskraven för denna verksamhetsgren bygger till stor del på att

redovisa fördelningen och inriktningen på informationsinsatserna.

Seminarier, utställningar och skrifter

På Statens konstråds informationsenhet arbetar tre personer. Dessutom har Statens konstråd projektanställt en konstpedagog för att fördjupa myndighetens arbete på det pedagogiska området. Konstpedagogen ska ta fram en treårsplan för hur myndigheten ska arbeta på detta område. Även projektledarna deltar i det pedagogiska arbetet. På Statens konstråd menar man att information och pedagogik går hand i hand och är två begrepp som är svåra att särskilja. Här har vi valt att kalla verksamhetsområdet för det pedagogiska uppdraget. Grunden för verksamheten är skrifter, utställningar och seminarier. Aktiviteterna bedrivs ofta tillsammans med externa samarbetsparter, både statliga och icke-statliga.

Konstprojekten är grunden för pedagogiska insatser

Statens konstråds insatser inom det pedagogiska uppdraget är framför allt kopplade till de beställda konstprojekten. Det gäller allt från seminarierna och utställningarna till de skrifter som tas fram. En viktig publikation i sammanhanget är Statens konstråds årsbok över de beställda konstverk som färdigställts under det gångna året.

De utställningar som myndigheten arrangerar visas framför allt på Statens konstråds galleri, som ligger i myndighetens lokaler. Här presenteras utvalda projekt som antingen är under arbete eller som är avslutade. Det förekommer även att Statens konstråd anordnar utställningar i samarbete med andra aktörer, till exempel utställningen om förnyelsen av Kalmar stortorg som arrangerades tillsammans med Kalmar kommun.

Hos myndigheten finns även ett bildarkiv över offentlig konst som beställts av Statens konstråd och placerats ut mellan åren 1937 och 2003. Senare verk ska lagras i digital form, tanken är att bilderna ska finnas på en webbplats. Denna möjlighet finns dock inte i dag. Arkivet används av konstnärer, arkitekter, byggherrar och andra intresserade grupper som till exempel vill hitta lämpliga konstnärer till sina projekt.

Pedagogiska insatser utanför projekten

Även om de flesta aktiviteter sker i samband med konstprojekt, anordnar myndigheten även mer allmänna seminarier. Ett antal har genomförts i samarbete med Svenska kommunförbundet, exempelvis på temat offentlig konst och konstnärlig gestaltning. På inbjudan av olika kommuner åker också Statens konstråd ut i landet och presenterar myndighetens verksamhet. Även de utvecklingsprojekt som Statens konstråds genomför i syfte att främja förnyelse och utveckling inom området sker utanför konstprojekten. Detsamma gäller myndighetens arbete med att främja en gynnsam utveckling inom arkitektur, form och design.

Tillsynsansvaret

Det senaste tillägget till Statens konstråds verksamhet är tillsynsansvaret för konst som tillhör staten och som är utplacerad hos myndigheter. Det finns i dag ungefär 100 000 konstverk i statlig ägo. Tillsynsansvaret övergick till Statens konstråd år 2004 efter att tidigare ha legat på Nationalmuseum. På Statens konstråd anser man att övertagandet av uppgiften innebär att cirkeln är sluten genom att den myndighet som köper in och placerar ut konsten även utövar tillsyn över den.

Inom ramen för tillsynsansvaret ansvarar Statens konstråd för de statliga konstverkens placering när myndigheter omlokaliseras eller läggs ner. Statens konstråd ger även råd till myndigheterna om vård och förvaltning av statens konst. Tillsynsansvaret är reglerat i förordning (1990:195) om vård av statens konst.

Det är de enskilda myndigheterna som ansvarar för vård och förvaltning av den konst som är placerad hos dem. I detta ligger att upprätta en förteckning över innehavet, årligen inventera konsten och lämna uppgifterna till Statens konstråd. Sedan år 2000 finns det en databas där myndigheterna kan registrera sina innehav. För att få tillgång till dataservern betalar myndigheterna en mindre avgift årligen. På servern finns det i dag ungefär 700 kontakter.

Konstverk i retur

Myndigheter som är under avveckling eller flyttar till nya lokaler, där konsten inte längre ryms, kan returnera konstverken till Statens konstråd. Verken ska då omplaceras hos andra statliga myndigheter. Under det senaste året har antalet returer ökat kraftigt, delvis beroende på att Statens konstråd, till skillnad från Nationalmuseum, har möjlighet att ta emot en större mängd returer. Under 2004 återlämnades 575 konstverk och Statens konstråd bedömer att antalet returer kommer att växa under de närmaste åren.

Till skillnad från inköpt konst som ägs av staten förvaltas den beställda konsten, dvs. konst som är integrerad i en miljö eller byggnad, av byggnadens fastighetsägare. Dessa konstverk omfattas inte av tillsynsansvaret och verken tas inte med vid en flytt av verksamheten. Det finns dock även exempel på att Statens konstråd får tillbaka beställd konst.

Det vidgade uppdraget

Det vidgade uppdraget tillfördes Statens konstråd 1997 och innebär en möjlighet för myndigheten att gå in i konstnärliga gestaltungsprojekt utanför den statliga sektorn. Det pedagogiska uppdraget har sedan lång tid tillbaka inbegripit kommuner och lands-ting. I Statens konstråds regleringsbrev är det vidgade uppdraget formulerat som att myndigheten ska medverka till att konst tillförs även andra miljöer än sådana som brukas av staten, när det bedöms som kulturpolitiskt angeläget. Det är dock inte reglerat hur stor del av anslaget som får användas för gestaltungsprojekt inom det vidgade uppdraget.

Bolagiseringen av det statliga byggandet vidgade uppdraget

Bakgrunden till det vidgade uppdraget är bolagiseringen av det statliga fastighetsbeståndet, vilket minskade Statens konstråds möjligheter att integrera konstnärlig gestaltning i statliga miljöer. Bolagiseringen ledde även till att regeringen konstaterade att den statliga ambitionsnivån för konstnärlig gestaltning inte längre kunde jämföras med en bestämd andel av kostnaderna för det

statliga byggandet. I stället borde de statliga insatserna i första hand bedömas utifrån det övergripande kulturpolitiska målet, att skapa en offentlig miljö där konst är ett naturligt och framträdande inslag.

Som en följd av utvecklingen tillsattes en utredning för att se över Statens konstråds verksamhet och organisation. Utredningen (Konst i offentlig miljö, SOU 1995:18) föreslog att Boverkets bidrag för konstnärliga insatser i bostadsområden, med ett anslag på 15 miljoner kronor, skulle avvecklas och att resurserna skulle överföras till Statens konstråd. Resurserna skulle användas till ett nytt stöd riktat till kommuner, landsting och bostadsföretag för att stimulera till konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer. Förslaget fick genomslag i den proposition om kulturpolitiken som följde efter utredningen och Statens konstråds uppdrag skulle nu breddas till att avse insatser även i andra gemensamma miljöer än de statliga.⁸

Samfinansierade konstprojekt

Konstprojekten inom det vidgade uppdraget rör enbart beställd konst. Ingen inköpt konst ska ingå i detta samarbete. Verksamheten bygger på att projekten samfinansieras och grundprincipen är delade kostnader. Eftersom Statens konstråd får in många fler ansökningar än myndigheten kan ta sig an, finns ett antal urvalskriterier som bland annat rör graden av offentlighet och tillgången till resurser. Ungefär hälften av de projekt som kommer in till Statens konstråd och som rör det vidgade uppdraget antas, se tabell 2.6. Processen kring ansökningarna och samarbetet beskrivs närmare i kapitel 3 och 4.

⁸ Prop. 1996/97:3 s. 121.

Tabell 2.6 Projekt inom det vidgade uppdraget

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Totalt
Nyanmälda projekt	78	82	71	51	45	32	45	41	445
Projekt som utgår	27	54	41	27	26	17	18	28	238
Avslutade	7	14	24	25	21	18	16	19	144

Statens konstråds utgifter för det vidgade uppdraget

När Boverkets bidrag till konstnärlig utsmyckning av bostadsområden avvecklades, hade regeringen som avsikt att bidragets anslag på 15 miljoner kronor skulle tillföras anslaget Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön.⁹ Under en övergångstid skulle Boverket disponera delar av resurserna för att kunna göra utbetalningar enligt tidigare fattade beslut. Resten skulle tillföras Statens konstråd. Första året med det vidgade uppdraget motsvarade ett tillskott på ungefär sju miljoner kronor för Statens konstråd, se tabell 2.7.

För det vidgade uppdraget tillfördes Statens konstråd i tre steg drygt 12 miljoner kronor i ökade verksamhetsmedel. Om det därefter har skett några justeringar av resurserna för det vidgade uppdraget är svårt att bedöma.

Tabell 2.7 Anslag för konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön (löpande priser i tkr)

	94/95	95/96 ¹	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Statens konstråd	24 133	36 200	31 033	36 033	29 533	36 483	36 483	36 533	36 533	36 533
Boverket ²			8 000	3 000	2 000	50	50	-	-	-
Kulturrådet	3 905	5 857	3 905	3 905	3 905	3 905	3 905	3 905	3 905	3 905
Anslag för konstnärlig gestaltning	28 038	42 057	42 938	42 938	35 438	40 438	40 438	40 438	40 438	40 438

¹ Budgetåret 1995/96 sträckte sig över 1,5 år.

² Boverkets bidrag ingick inte i anslaget till konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön.

⁹ I detta anslag ligger även bidrag till folkparker, folkets hus, bygdegårdar och nykterhetsorganisationer och till konstinköp som disponeras av Statens kulturråd.

Statens konstråds insatser inom det vidgade uppdraget bestäms utifrån hur mycket resurser de statliga projekten kräver. I myndighetens budget görs till att börja med ingen fördelning av resurserna mellan de statliga och de vidgade uppdragen. Det finns därför inget som garanterar att Statens konstråds bidrag till kommuner, landsting och bostadsföretag motsvarar den ökning av anslaget som följde av det vidgade uppdraget.

Statens konstråds kostnader för avslutade projekt inom det vidgade uppdraget uppgick till 7,5 miljoner kronor för år 2004, se tabell 2.8. Avslutade projekt kan ses som en indikation på hur stora resurser myndigheten lägger på det vidgade uppdraget. Till kostnaderna för avslutade projekt kan även läggas kostnader för beredning av ansökningar och utgifter för vissa andra administrativa uppgifter som ligger utanför arbetet i de enskilda projekten. Dessa kostnader borde dock vara av mindre omfattning.

Tabell 2.8 Statens konstråds kostnader inom vidgade uppdraget, avslutade projekt (löpande priser i tkr)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Statens konstråds kostnader inom det vidgade uppdraget	2 884	8 502	3 187	5 722	7 064	6 001	7 538

Flest projekt i stora kommuner

Under de åtta år som Statens konstråd haft det vidgade uppdraget har myndigheten sammanlagt genomfört 144 projekt, fördelade på ett 60-tal kommuner runt om i landet. Några kommuner har haft flera projekt tillsammans med Statens konstråd, till exempel Stockholm, Helsingborg och Kalmar. Det är framför allt i större kommuner som projekt genomförts tillsammans med Statens konstråd.

Den indelning i kommuner efter invånarantal som vi gjort visar att Statens konstråd samarbetat med 70 procent av de kommuner som har en befolkning över 50 000 invånare. Motsvarande andel för kommuner med mellan 50 000 och 20 000 invånare är 25 procent. För kommuner med färre än 20 000 invånare är andelen knappt 10 procent.

Flest projekt med kommuner som samarbetspart

Av de 144 projekten har 72 stycken genomförts i samarbete med olika kommuner och landsting, se tabell 2.9. Konstprojekten i kommuner och landsting kan handla om gestaltning av torg, skolor, äldreboende, sjukhus och trafikplatser. Tillsammans med bostadsföretag har Statens konstråd genomfört 53 projekt. Närmare hälften av dessa har utförts i Stockholmsområdet och flera projekt har rört den konstnärliga gestaltningen av Hammarby sjöstad.

Tabell 2.9 Avslutade projekt fördelade på samarbetsparter

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Totalt
Bostadsföretag	7	8	12	14	5	3	4	-	53
Kommuner och landsting	-	3	8	10	15	11	11	14	72
Övriga	-	3	4	1	1	4	1	5	19
<i>Summa avslutade</i>	7	14	24	25	21	18	16	19	144

Statens konstråd samarbetar framför allt med kommunala bostadsföretag men har även genomfört flera projekt tillsammans med privata bostadsföretag som Skanska, HSB och Riksbyggen. I kategorin övriga återfinns projekt i samarbete med olika stift och församlingar, till exempel kring konstnärlig gestaltning av kyrkorum.

Frågan om hur Statens konstråd ska förhålla sig till mer kommersiella platser, såsom köpcentrum, har diskuterats i myndighetens styrelse.¹⁰ I dag saknas riktlinjer för vilka miljöer som kan vara aktuella att förse med konstnärlig gestaltning inom ramen för Statens konstråds vidgade uppdrag. Statens konstråd menar att man inte bör reglera denna fråga utan snarare bedöma de enskilda ärendena.

Det vidgade uppdraget alltmer centralt

I takt med att det statliga byggandet har avtagit har det vidgade uppdraget vuxit i omfattning. Av Statens konstråds årsredovisningar framgår att antalet avslutade projekt inom det vidgade

¹⁰ Protokoll nr. 3 2004-04-19.

uppdraget utgör 40–50 procent av samtliga projekt. Det är framför allt samarbetet med kommun och landsting som successivt har ökat sedan 1997, och då framför allt samarbetet med kommunerna. En nedgång kan ses för 2004, men tendensen är dock att uppdrag gentemot icke-statliga aktörer ökar. Av de nyanmälda projekten återfinns 70 procent av projekten inom det vidgade uppdraget 2004. Jämför med tabell 2.3.

Minskade ekonomiska resurser – färre projekt inom vidgade uppdraget

Trots att Statens konstråd betonar vikten av projekten inom det vidgade uppdraget, har myndighetens minskade ekonomiska resurser under 2005 lett till att Statens konstråd dragit sig ur flera konstprojekt inom det vidgade uppdraget. För tillfället uppmanar Statens konstråd också dem som är intresserade av samarbete att avvakta med att skicka in ansökningar.

Fokusering på barn och ungdomar i regleringsbrevet

Allt sedan Statens konstråd fick det vidgade uppdraget har det varit uttalat att stor vikt ska läggas vid bostadsmiljöer, liksom vid miljöer där barn och ungdomar vistas.¹¹ I regleringsbrevet står det att Statens konstråd inom det vidgade uppdraget ska prioritera konstprojekt i bostadsområden samt skolor och andra miljöer för barn och ungdomar. Från och med år 2000 finns även ett återrapporteringskrav om att redovisa vilka insatser myndigheten gjort riktade mot barn och ungdomar. Resultaten ska rapporteras till Ungdomsstyrelsen.

Sedan återrapporteringskravet infördes har 27 projekt som är riktade mot barn och ungdomar avslutats. Det utgör drygt en fjärdedel av samtliga projekt inom icke-statligt lokalbruk under samma tidsperiod. Projekt med bostadsföretagen har minskat i omfattning både vad gäller avslutade och nyanmälda projekt. Dessa projekt var ganska omfattande under ett antal år i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet. Uppskattningsvis har drygt hälften av projekten inom de icke-statliga lokalerna under 2000-talet rört de prioriterade områdena.

¹¹ Prop. 1996/97:3 s. 121.

Gestaltning i kommunala miljöer

I den kulturpolitiska propositionen från 1996 skriver regeringen att många befintliga miljöer, som storskaliga boendemiljöer, skolor och torg, saknar konstnärliga värden eller är torftiga. Här anser regeringen att kommunerna har ett primärt ansvar men menar samtidigt att en väl avvägd statlig insats och goda samverkansformer bör kunna stimulera såväl kommuner som företag och fastighetsbolag att satsa på en konstnärlig gestaltning som annars inte skulle ha kommit till stånd.¹²

Projekten inom ramen för det vidgade uppdraget är exempel på sådana insatser. Genom detta uppdrag har staten, genom Statens konstråd, möjlighet att gå in i kommuner och landsting och styra gestaltningen i de kommunala miljöerna. I den informationsbroschyr som Statens konstråd skickade ut i samband med att uppdraget utvidgades står det att Statens konstråd går in med pengar och stöd och tar ett ansvar för den konstnärliga kvaliteten.

Kommunernas ansvar för den kommunala miljön

Regeringen konstaterar i prop. 1997/1998:117 att kommunernas ansvar för den byggda miljöns utformning och gestaltning tydligt uttrycks i plan- och bygglagens bestämmelser (SFS 1987:10). Planläggningen ska bland annat främja en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden, kommunikationsleder och andra anläggningar (2 kap. 2 §). Regeringen pekar även på att det av lagen framgår att det i första hand ankommer på kommunen att ta fram underlag för bedömningar av hur önskemålen om en estetiskt god kvalitet kan uppnås. I 11 kap. 1 § står det att byggnadsnämnden ska verka för en god byggnadskultur samt en god och estetiskt tilltalande stads- och landskapsmiljö.

Kommunerna bestämmer ambitionsnivån

Vad som rent konkret ingår i kommunernas ansvar framgår dock inte av lagen, till exempel om det är konst som avses. De enskilda kommunerna får själva bestämma ambitionsnivån samt i vilken utsträckning de vill främja konstnärlig gestaltning och vad det i så fall innebär. Även i befintliga miljöer är konstnärligt

¹² Prop. 1996/97:3.

uttryck beroende av kommunal frivillighet. I plan- och bygglagen anges att det får läggas skyddsbestämmelser för allmänna platser som är särskilt värdefulla från konstnärlig synpunkt.

3 Konstinköp och upphandling av beställd konst

I detta kapitel beskrivs formerna för Statens konstråds upphandling av beställd och inköpt konst. Vi beskriver även de processer som föregår den konstnärliga gestaltningen, såsom rekrytering av projektledare, val av konstnär och tillsättning av brukargrupper. Frågan om hur lagen om offentlig upphandling ska tillämpas vid upphandling av konstnärlig gestaltning kommer även att behandlas.

3.1 Nuvarande upphandlingsformer

Beställd konst

Statens konstråd tillämpar olika upphandlingsformer för inköpskategorierna beställd respektive inköpt konst. Med beställd konst avses vanligtvis konstverk som är integrerade och permanent placerade i en specifik miljö eller på en särskild plats. Uppdragen inom kategorin beställd konst initieras vanligtvis av fastighetsägaren, om det rör statliga lokalbruket, och av kommun, landsting eller byggbolag, om det ryms inom det vidgade uppdraget.

Finansiering

För statliga projekt beror storleken på budgeten bland annat på byggnadens arkitektur och offentlighet. Statens konstråd står av tradition för hela finansieringen av projekt inom det statliga lokalbruket, även om det förekommer att projekt är samfinansierade. Det kan även tilläggas att det är fastighetsägaren som står för förvaltningskostnaden.

Inom det vidgade uppdraget finansieras projekten tillsammans med huvudmannen, det vill säga kommun, landsting eller fastighetsbolag. Grundprincipen är delade kostnader, men enligt Statens konstråd bör finansieringen diskuteras från fall till fall. Våra beräkningar visar att Statens konstråd i genomsnitt står för 40 procent av projektkostnaderna. I några fall uppgår dock

Statens konstråds andel av den totala finansieringen till närmare 80 procent av den totala projektkostnaden. Enligt Statens konstråd har det i sådana fall funnits särskilda skäl, till exempel att kommunen har satsat ambitiöst utifrån begränsade resurser eller att projektet har haft en särskild inriktning på att utveckla konstnärligt arbete i offentlig miljö.

Kriterier i val av projekt

Målet är att Statens konstråd ska ta sig an samtliga ansökningar om konstnärlig gestaltning till statliga miljöer. Det förekommer dock att projekt inte genomförs. Ett antal statliga ansökningar har till exempel resulterat i avbrutna processer, då Statens konstråd inte bedömt att det statliga intresset inför det aktuella gestaltungsprojektet motsvarat Statens konstråds ambitionsnivå och inriktning.

När en ansökan från en myndighet, en kommun eller annan möjlig samarbetspart kommer in, diskuteras denna på interna beredningsmöten. Ett av dessa är projektmötet som är uppdelat på två dagar. Den första dagen läggs allt material fram och under dag två ges rekommendationer om vilka skissförslag man ska gå vidare med. Projektansökningarna beslutas sedan av Statens konstråds arbetsutskott. När det gäller fördelningen av uppdragen mellan projektledarna så görs denna i mångt och mycket utifrån projektledarens övriga arbetsbeläggning. Den geografiska aspekten har också betydelse, eftersom projektledaren bör vara verksam i närheten av den aktuella miljön.

Inom det vidgade uppdraget har Statens konstråd satt upp ett antal kriterier för att bedöma vilka projekt som är intressanta. Detta beror på att myndigheten får in fler ansökningar än det finns resurser att genomföra. För att Statens konstråd ska gå in i ett projekt gäller att det aktuella projektet ska befinna sig i ett inledande skede. Den sökande samarbetsparten får till exempel inte ha tagit kontakt med någon konstnär. Statens konstråd betonar att man inte är intresserad av att ge bidrag till färdiga projekt. Det måste också finnas ekonomiska resurser och en vilja att satsa på konstnärlig kvalitet.

Graden av offentlighet är också central för om Statens konstråd ska delta. Det avgörande är inte huvudmannskapet, utan snarare att gestaltningen är placerad på ett sådant sätt att den kommer så många människor som möjligt till godo. På Statens konstråd säger man att projekten även måste vara intressanta och utvecklande för Statens konstråds del.

Brugargrupp ger visst inflytande

När Statens konstråd går in i ett projekt med beställd konst uppmanar projektledarna brukarna att tillsätta en brukargrupp med representanter för fastighetsägaren och kommande brukare. Efter att projektledaren besökt den aktuella miljön föreslår han eller hon en eller flera projektförslag som brukargruppen har att ta ställning till. Brugargruppen har möjlighet att avslå konstnär och skissförslag.

Bilden av Statens konstråds lyhördhet inför brukarnas intresse varierar mellan dem som vi intervjuat. Samarbetsparter inom såväl det statliga som det vidgade uppdraget menar att Statens konstråd är öppet för brukarnas behov och önskemål. Det finns dock de som är mer kritiska och menar att Statens konstråd inte ser till de lokala behoven utan endast till myndighetens egna visioner och uppfattning om vad som är god konst. Detta kommer att utvecklas vidare i kapitel 4.

Avtal – tydligare process med klargörande av ansvarsförhållanden

När Statens konstråd går in i ett samarbete med en kommun, ett landsting eller en annan samarbetspart, tecknar man ett avtal där man reglerar ansvarsförhållandet mellan Statens konstråd, samarbetsparten och den konstnär som valts ut för den konstnärliga gestaltningen. Att skapa tydliga avtal om ansvarsförhållandena mellan de olika parterna har av Statens konstråd beskrivits som en prioriterad uppgift inom det vidgade uppdraget.

I arbetet med att utforma avtalen har Statens konstråd anlitat Advokatbyrå Vinge. De avtal som vi studerat är alla konstruerade på samma sätt. Det är samarbetsparten som administrerar projekten och som beställer den konstnärliga gestaltningen. I avtalen regleras att en förutsättning för medfinansiering är att

Statens konstråd har möjlighet att delta med två projektledare vid den anlitate konstnärens skisspresentation. Medfinansieringen förutsätter vidare att Statens konstråd godkänner det aktuella gestaltungsförslaget.

Statens konstråd hjälper sedan samarbetsparten med att utarbeta ett kontrakt med konstnären. Kontraktet undertecknas av samarbetsparten och konstnären. Samarbetsparten måste genomföra projektet i enlighet med den överenskomna tidsplanen. Om projektet avbryts eller inte genomförs, och detta inte beror på Statens konstråd, kan myndigheten begära ersättning för kostnader som den haft för projektet.

De studerade kontrakten är tydliga när det gäller vad Statens konstråd förväntar sig av samarbetsparterna. Kontrakten är dock mindre tydliga när det gäller vilka rättigheter den samarbetande parten har i förhållande till Statens konstråd i gestaltungsprocessen.

Inköpt konst

Den andra kategorin är inköpt konst, det vill säga konst som projektledarna köper på gallerier och utställningar. Inga konstverk köps direkt av konstnären. Den inköpta konsten införskaffas för statliga myndigheter som gjort så kallade konstansökningar och inom projekt med beställd konst. Den inköpta konsten kan vara måleri, skulptur, grafik, konsthantverk och fotografi.

Projektledaren svarar själv för inköpen utan samråd med brukarna. Projektledarna menar dock att konstinköpen görs med en specifik konstansökning i åtanke. Samtidigt medger de att denna miljö inte behöver existera som aktuell konstförfrågan utan kan vara en gestaltung som kan bli aktuell längre fram. De projektledare vi intervjuat säger också att de bygger upp egna lager för framtida bruk.

Statens konstråds lager av inköpt konst

På Statens konstråd finns lager med gammal och nyinköpt konst. Förutom det centrala lagret, som finns i myndighetens lokaler i Stockholm, har fyra av projektledarna lager utplacerade runt om i Sverige. Dessa finns i dag i Malmö, Göteborg, Umeå och Örnsköldsvik. Syftet med de regionala lagren är att ha tillgång till inköpt konst runt om i landet.

Sammanlagt har Statens konstråd 2 800 konstverk i lager som väntar på utplacering. Av dessa verk tillhör cirka 1 300 det allmänna lagret medan resterande 1 500 betraktas som de åtta projektledarnas egna lager. Myndighetens lager har vid ett flertal tillfällen diskuterats och det har hävdats att det är för stort och att verk blir liggande för länge innan de placeras. Myndighetens lager har även successivt ökat i omfång, se tabell 3.1.

Tabell 3.1 Antal verk i lager (inklusive returer)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Antal verk	2 147	2 237	2 737	2 758	2 761	2 807

För att få ner antalet verk som finns i lager har Statens konstråd ett verksamhetsmål om att inköpt konst inte får lagerhållas längre än tre år. Före 2001 var gränsen satt till två år. Från Statens konstråd framhåller man att projekt kopplade till ny- och ombyggnad i genomsnitt tar 2–4 år att genomföra, vilket innebär att lagringstiden för verk inköpta till specifika projekt kan bli lång. Merparten av den inköpta konsten används dock i konstansökningarna, som inte bör ha en lika lång genomförandetid.

Tabell 3.2 Antal verk som lagerhållits längre än maximal tid

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Antal verk	473	404	379	293	354	368	363

Före år 2001 var den maximala lagringstiden två år, därefter har den höjts till tre år.

Av myndighetens årsredovisning framgår att antalet verk som lagerhållits längre än tre år har ökat sedan 2001. Under de senaste tre åren har detta antal endast förändrats marginellt, se tabell 3.2. Under innevarande år har myndigheten begränsat

inköpen av konst, som en följd av de minskade ekonomiska ramarna. Detta innebär att projektledarna i arbetet med konstansökningar till största del ska använda sig av redan inköpta verk, vilket borde leda till ett minskat lager.

I Statens konstråds lager finns ett antal verk som kan bedömas som mycket svårplacerade i statliga miljöer. Där finns också konst som projektledarna själva menar inte längre kan beskrivas som god samtidskonst.

Riksrevisionsverket skrev 1994 i en revisionsrapport att anledningen till att lagret var så omfattande var projektledarnas stora handlingsfrihet. Vid denna tidpunkt fick projektledarna köpa in konst för 500 000 kronor som inte var avsedd för vissa projekt, utan konsten kunde tillföras det egna lagret. Vid nya projekt var projektledarna inte bundna vid sina lager, om konsten i lagret inte ansågs passa till projekten.

Riksrevisionen har sedan dess inte närmare studerat frågan om Statens konstråds lager. Vår genomgång visar dock att projektledarna fortfarande har en stor frihet när det gäller inköp av konst. Årligen avsätter Statens konstråd cirka 10 miljoner för inköpt konst. Det finns även en intern riktlinje om att verk, vars pris överstiger 50 000 kronor, ska godkännas av direktören.¹³ Därutöver har vi inte funnit någon reglering eller andra restriktioner för inköp av konstverk. Snarare förlitar sig myndigheten på projektledarnas omdöme. Flera projektledare menar att det skulle vara möjligt att köpa in 10 verk för 40 000 kronor utan att behöva förankra detta hos myndighetsledningen. En annan beskrev det som ”att det bara är att köra på”. Denna bild motsägs delvis av myndighetsledningen, som anser att många köp, oavsett kostnad, förankras med myndighetens direktör.

¹³ Statens konstråds inköpspolicy för konst (icke fasta gestaltningar) Dnr. 41-18/05.

3.2 Projektledarrollen

Arbetet med den konstnärliga gestaltningen sköts operativt av projektledarna. De har till uppgift att skriva konstprogram, söka konstnärer för uppdrag och köpa in konstverk på utställningar och gallerier. Projektledarna ska verka över hela landet och finns för närvarande placerade i Stockholm, Lund, Göteborg och Örn-sköldsvik. Hälften av projektledarna finns i Stockholm. Projektledarna har ofta en bakgrund som konstnärer.

Projektledaruppdraget motsvarar mellan 900 och 1 200 timmar årligen, det vill säga cirka 60 procent av en heltidstjänst. Ersättningen ska vara den samma för samtliga projektledare och uppgick 2004 till 398 kronor per timme. Samtliga projektledare har egna bolag och anlitas som konsulter. Enligt Statens konstråd finns det en poäng i att projektledarna inte bara ägnar sig åt myndighetens verksamhet och man ser gärna att projektledarna vid sidan av arbetet på Statens konstråd ägnar sig åt sitt konstnärskap eller andra relaterade arbetsuppgifter.

Avtalet med projektledarna tecknas för en fyraårsperiod. Det kan sedan förlängas med upp till tre år. I dag finns det exempel på projektledare som verkat på Statens konstråd sedan 1998. Detta sägs dock vara ett undantag.

Rekrytering och förordnande

Sedan 2004 tillämpar Statens konstråd ett upphandlingsförfarande vid tillsättning av projektledare. Av de nuvarande åtta projektledarna har en rekryterats på detta sätt. Rekryteringen av projektledare har därmed förändrats. Till en början nominerades kandidater av konstnärsorganisationer och andra inom konstnärssområdet. Därefter utannonserades tjänsterna som projektanställ-

ningar. Nu tillsätts de via ett upphandlingsförfarande.¹⁴ Bakgrunden till att Statens konstråd börjat upphandla projektledartjänsterna är en dialog som myndigheten fört med Arbetsgivarverket om huruvida rekryteringen av projektledare bör omfattas av lagen om offentlig upphandling (LOU). Med tanke på projektledarrollens omfattning och längden på förordnandet menar Arbetsgivarverket att rekryteringen till dessa tjänster omfattas av LOU.

Beslutet att upphandla projektledare har mötts av skepsis såväl internt som inom konstnärskollektivet. De som är kritiska till förfarandet menar att det är ett fyrkantigt rekryteringssätt som riskerar att gå ut över de konstnärliga bedömningarna när konstnärer engageras till gestaltningsprojekt. En synpunkt är att projektledarskap är något som man lär sig under sin tid på Statens konstråd och att det är få som har kunskapen från början.

Projektledare och objektivitet

De intervjuer vi gjort med projektledarna visar att dessa har stor frihet när det gäller såväl konstinköp som att utse vilka konstnärer som ska engageras för gestaltningsprojekten. Projektledarna menar att det i mångt och mycket är självreglering och internkontroll inom myndigheten som säkerställer objektiviteten och undanröjer risken för jävslänkande situationer.

När det gäller Statens konstråds inköpspolicy för den inköpta konsten konstateras det att det ingår i projektledarens uppdrag att ”beakta så att jävsituationer inte uppstår vid inköp”. Denna skrivning avser inledningsvis endast den inköpta konsten och inte de projektbaserade gestaltningsuppdragen. I det dokument som be-

¹⁴ Myndigheten har tagit fram ett förfrågningsmaterial med fyra skall-krav och sex bör-krav. Skall-kraven är: att en person skall anlitas för uppdraget, den anlitade personen skall ha kunskap om samtida konst, den anlitade skall vara verksam konstnär, den anlitade skall ha erfarenhet av projektledning. Enligt bör-kraven bör den anlitade; ha högskoleutbildning inom området, kunskap om konstnärliga tekniker, ha kunskap om arkitektur och förmåga att läsa ritningar, ha pedagogisk erfarenhet, ha administrativ förmåga och vana att upprätta budget samt ha körkort.

skriver och styr projektledarnas arbete finns inga hänvisningar till några etiska riktlinjer för att säkerställa objektiviteten i inköpen och engagerandet av konstnärer till gestaltningsprojekt. Dokumentet beskriver snarare övergripande mål, arbetsordning och budgetram.¹⁵

Samtidigt konstaterar såväl projektledarna som myndighetens ledning att det inte helt går att komma ifrån jävslignande situationer och menar att detta är ofrånkomligt med tanke på Sveriges konstlivs storlek och sammansättning. Det har också under Statens konstråds historia förekommit uppmärksammade projekt och konstinköp som kritiserats för bristande objektivitet. Bakgrunden har varit vad kritikerna menar vara en nära relation mellan projektledaren och konstnären.

Avkorporativisering

En central fråga i tidigare diskussioner om Statens konstråds upphandling har varit tillsättningen av projektledarna och då framför allt Konstnärernas riksorganisations (KRO) nominering av kandidater.¹⁶ Redan 1992 konstaterade dåvarande Näringsfrihetsombudsmannen följande:

NO avråder att med avseende på bild- och formkonstfrågor i beslutande församlingar och andra bestämmande organ låta ingå representanter för speciell konstnärorganisation eller som annars kan anses som potentiella konkurrenter om uppdragen och tillråder i stället beslutande församlingar och andra bestämmande organ att i största möjliga mån söka personer i neutral position för sådana uppgifter.¹⁷

Den tidigare rekryteringen av projektledare har av flera mindre konstnärorganisationer beskrivits som en korporativistisk process, där KRO har institutionaliserats som ett särintresse. Vår

¹⁵ Riktlinjer för projektledarnas arbete.

¹⁶ Denna fråga har bland annat utretts av Konkurrensverket i rapporten Konkurrensfrågor på bild- och formkonstområdet (Konkurrensverkets rapportserie 1999:3).

¹⁷ Se Konkurrensverkets rapportserie 1993:3.

uppfattning är att denna fråga inte längre är aktuell genom det nya sätt att upphandla projektledare som Statens konstråd tillämpar. Visserligen är än så länge endast en av sammanlagt åtta projektledare rekryterad på detta vis, men intervjuer med projektledare visar att flera av dessa inte är anslutna till KRO. Även företrädare för KRO menar att det i dag inte finns något formaliserat samarbete mellan organisationen och Statens konstråd. Frågan huruvida KRO-medlemmar gynnas i förhållande till konstnärer som tillhör andra konstnärsorganisationer behandlas vidare i kapitel 4.

3.3 Offentlig upphandling och konstnärlig gestaltning

Statens konstråd anser att myndigheten följer lagen om offentlig upphandling (LOU) vid upphandling av konstnärlig gestaltning. När det gäller den beställda konsten framhåller myndigheten att den upphandlar de projektledare som i sin tur föreslår vilka konstnärer som ska engageras för gestaltningsprojekt. Myndigheten hänvisar även till det undantag i 6 kap. 2 b § LOU som reglerar att varor i vissa fall kan upphandlas genom ett förfarande utan föregående annonsering och som kan liknas vid förhandlad upphandling. Det gäller varor som av tekniska eller konstnärliga skäl eller på grund av ensamrätt kan levereras av endast en viss leverantör.

Statens konstråd anser vidare att myndigheten fått sin verksamhet prövad i en dom från Kammarrätten i Stockholm. I domen anges, enligt Statens konstråds bedömning, att vanlig konkurrensutsättning inte är nödvändig, eftersom det till grund för valet av leverantör ligger en estetisk bedömning.¹⁸

¹⁸ Kammarrätten i Stockholms dom den 26 oktober 2001 i mål nr 5979-2001.

Gemenskapsrätten

De upphandlande myndigheterna ska säkerställa att ingen diskriminering förekommer mellan olika tjänsteleverantörer. Det framgår av artikel 3.2 i direktiv 92/50/EEG.¹⁹ I det av kommissionen åberopade rättsfallet framgår att principen om förbud mot diskriminering gäller, i synnerhet diskriminering på grund av nationalitet, och att det inte får tolkas restriktivt.²⁰ Den aktuella upphandlingens tröskelvärde är alltså inte avgörande för huruvida en upphandlande enhet ska omfattas av direktivet eller inte.

Skyldigheten att lämna insyn gäller varje upphandlande myndighet och syftar till att garantera varje potentiell anbudsgivare att upphandlingen kringgärdas av sådan offentlighet att tjänstemarknaden är öppen för konkurrens och att det går att kontrollera om upphandlingsförfarandena är opartiska.²¹

Statens konstråd anser att myndighetens anskaffningsförfarande innebär att de konstnärer som får uppdrag väljs i ett så transparent, noggrant och internt reglerat förfarande att det inte kan betraktas som diskriminerande. Enligt Statens konstråd finns det under hela processen möjlighet till insyn i grunderna för valet av konstnär. Myndigheten menar att det inte finns några hinder för en potentiell leverantör att kontrollera huruvida tilldelningen är opartisk.

Denna bild kan kontrasteras mot de intervjuer vi gjort med såväl företrädare för konstnärsorganisationerna som för kommuner som samarbetat med Statens konstråd inom ramen för det vidgade uppdraget.

Flera konstnärsorganisationer menar att Statens konstråds upphandling präglas av slutenhet och brist på insyn. Som exempel nämns att Statens konstråd inte redovisar aktuella uppdrag på myndighetens webbplats. Statens konstråd å sin sida menar att

¹⁹ Motsvarande bestämmelse finns i direktiv 93/36/EEG (artikel 5.7), i direktiv 93/37/EEG (artikel 6.6) och i direktiv 93/38/EEG (artikel 4.2).

²⁰ EG-domstolens dom i mål C-27/98, s. 31.

²¹ EG-domstolens dom i mål C-324/98, s. 62.

det skulle vara alldeles för resurskrävande att bedöma alla inkomna uppslag. Därför kontaktar myndigheten vad projektledaren bedömer vara ett antal lämpliga kandidater.

Verksamma konstnärer som är intresserade av att erbjuda offentliga gestaltningstjänster kan, enligt Statens konstråd, numera lämna in en ansökan om offentliga uppdrag till Statens konstråd med en kort presentation av sitt konstnärskap i text och bild. Statens konstråd behåller sedan materialet i tre år. Hur vanligt det är att konstnärer engageras på detta sätt framgår dock inte av de intervjuer vi genomfört med myndigheten.

En företrädare för en större konstnärorganisation menar dock att det är tabu att föreslå sig själv för ett uppdrag. En vanligt förekommande syn är att Statens konstråd valt konstnär redan innan projektens brukargrupper är sammansatta. Brukare som samarbetat med Statens konstråd bekräftar denna bild och hävdar att det är svårt att få klarhet i kriterierna för upphandling av konstnärer.

När det gäller transparens i upphandlingen av beställd konst kan vi konstatera att mötena i det beslutande arbetsutskottet och de beredande projektmötena är protokollförda och handlingarna tillgängliga för offentligheten. Dessa protokoll har dock mer karaktären av föredragningslistor och diskussioner eller motiveringar till besluten finns inte tillgängliga. Statens konstråds ledning menar att det skulle vara alldeles för resurskrävande att upprätta mötesreferat för beredningsmötena.

Vi kan även konstatera att det är ovanligt att det beslutande arbetsutskottet har en annan uppfattning än beredningsgruppen. Insynen i upphandlingen blir enligt vår bedömning därför begränsad.

Svensk rätt

För upphandling av tjänster under tröskelvärdena har Sverige infört en mer detaljerad reglering än flera andra medlemsstater.²²

²² Enligt bilaga IB till direktiv 92/50/EEG och övriga tjänster.

Alla sådana tjänster ska normalt upphandlas genom ett förenklat upphandlingsförfarande eller genom urvalsupphandling. Direktupphandling, som görs utan krav på konkurrensutsättning och annonsering, får användas endast om kontraktets värde är lågt eller om det finns synnerliga skäl.

Huvudregeln i lagen (1992:1528) om offentlig upphandling (LOU) är 1 kap. 4 §, som anger att upphandlingen ska göras med utnyttjande av de konkurrensmöjligheter som finns och även i övrigt genomföras affärsmässigt. Anbudsgivare, anbudssökande och anbud ska behandlas utan ovidkommande hänsyn. Denna huvudregel gäller för all upphandling, även den som inte regleras av EG-direktiv.

Nämnden för offentlig upphandling har redan i sina första nyhetsbrev uttalat sig om upphandling av konst. Där har nämnden angivit att interna riktlinjer för upphandling inte får medföra att vissa leverantörer utesluts från upphandling, eftersom en upphandlande enhet inte får särbehandla en leverantör i förhållande till en annan. Detta slås fast av objektivitetsregeln i 1 kap. 4 § LOU. Vidare anser NOU att upphandlande enheter bör sträva efter att variera leverantörskretsen, med hänsyn till regeln om utnyttjande av de konkurrensmöjligheter som finns. Detta gäller även vid upphandlingar som inte behöver konkurrensutsättas.

Alla upphandlingar ska normalt annonseras i en elektronisk databas som är allmänt tillgänglig eller annonseras på annat sätt som leder till effektiv konkurrens. Ett undantag från annonseringskyldigheten finns dock i 6 kap. 2 b §, som närmast är utformad efter förebild från reglerna för förhandlad upphandling utan föregående annonsering i art. 6.3 i direktiv 93/36/EEG. I denna undantagsbestämmelse anges att en upphandlande enhet utan föregående annonsering får begära anbud genom att skicka en skrivelse till endast en leverantör om:

3. det som skall upphandlas av tekniska eller konstnärliga skäl eller på grund av ensamrätt kan levereras av endast en viss leverantör.²³

De projektledare vi intervjuat ger uttryck för en närmast ideologisk syn och säger uttryckligen att det inte går att i konkurrens upphandla konst och hävdar att det handlar om tjänster och varor som till sin natur inte lämpar sig för denna typ av förfarande. Statens konstråds ledning anser att paragrafens punkt tre ger stöd för uppfattningen att konstnärliga skäl, det vill säga när en estetisk bedömning är inblandad, regelmässigt medger att endast en leverantör behöver tillfrågas. Denna uppfattning stöds av Kammarrätten i Stockholms dom, i vilken det anges:

”Vid upphandling av konst är det främst en estetisk bedömning som ligger till grund för valet av leverantör. Det föreligger svårigheter att avgöra om ett anbud är ekonomiskt mer fördelaktigt än ett annat. Huruvida det finns ett likvärdigt konstverk kan inte bestämmas annat än utifrån myndighetens subjektiva uppfattning. Kammarrätten finner med hänsyn härtill att tillvägagångssättet att den upphandlande myndighet först bestämmer vilken eller vilka konstnärer som kan komma i fråga som leverantör måste accepteras. När så skett kan konstverket endast levereras av någon av dessa och undantagsregeln i 6 kap. 2 b § tredje punkten LOU medger således att myndigheten upphandlar konst utan att dessförinnan publicera ett meddelande om upphandlingen.”

Regeringsrätten har inte meddelat prövningstillstånd. Enligt Statens konstråd ska detta tolkas som att kammarrättens dom står fast och att det därmed inte råder någon otydlighet kring rättsläget. Nämnden för offentlig upphandling å sin sida gör gällande att detta är en tolkning med förhinder. NOU hävdar att prövningstillstånd i Regeringsrätten endast meddelas om det är av vikt för rättstillämpningen att talan prövas eller om det finns synnerliga skäl till sådan prövning. Sådana skäl kan vara att det finns grund för resning eller att målets utgång i kammarrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

²³ Detta tillägg gäller genom Lagändring (2000:877) från den 1 januari 2001. Tidigare lagstiftning saknade detta undantag.

NOU ifrågasätter även Statens konstråds generella tolkning av kammarrättens dom. NOU anser med stöd av paragrafens ordalydelse att denna bestämmelse om undantag från annonseringskyldighet kan vara tillämplig endast i de fall endast en leverantör kan tillhandahålla det som upphandlas. Detta kan ske i flera olika fall, framför allt när man måste anskaffa ett bestämt konstverk eller ett konstverk av en bestämd konstnär. Enligt NOU kan dock bestämmelsen inte läggas till grund för ett regelmässigt förfarande att alltid tillfråga endast en leverantör.

Offentlig upphandling av konstnärlig gestaltning

När det gäller LOU:s tillämplighet på upphandling av konstnärliga tjänster menar vi att det är osannolikt att Statens konstråds behov i vissa fall är så klart fastställda att endast en viss konstnär med en särskild konstnärlig inriktning kan komma i det fråga. Undantaget från annonseringskyldighet i 6 kap. 2 b § LOU kan därmed vara tillämpligt när endast en viss konstnär kan komma i fråga för kontraktstilldelningen. Samtidigt finns det dock en diskrepans mellan möjligheten att i enskilda fall tillämpa detta förfarande och Statens konstråds tolkning att ett generellt undantag råder för all konstnärlig gestaltning.

Att avgöra huruvida Statens konstråd breddat den konstnärliga leverantörskretsen tillräckligt förutsätter inledningsvis att det går att fastställa hur många potentiella konstnärer som kan vara aktuella för Statens konstråds gestaltungsprojekt. Denna fråga kompliceras ytterligare av att Statens konstråd saknar riktlinjer för vilka egenskaper potentiella leverantörer ska uppfylla. Kvalitetsmålet framhålls som det övergripande målet. Våra intervjuer visar att det även finns andra kriterier som anförs vid val av konstnärer. Exempel på sådana är ålder och kön men i vissa fall även hur väl representerad konstnären är i det svenska konstlivet. Vi kan dock konstatera att myndighetens medarbetare har olika syn på vikten av dessa kriterier.

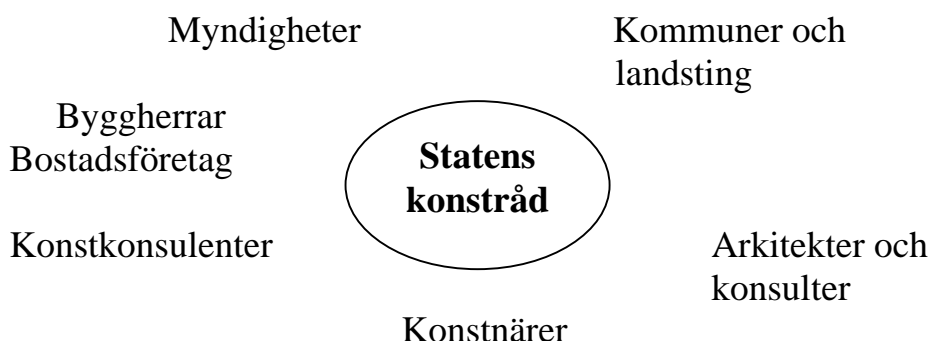
Våra intervjuer visar också att det på Statens konstråd finns en ovilja att utnyttja de konkurrensfördelar som ett upphandlings-

förfarande kan ge. Såväl ledning som projektledare ifrågasätter möjligheten att i konkurrens upphandla konstnärlig gestaltning. Ett argument är att konstnärer är villiga att sänka sina ekonomiska anspråk i syfte att synas i offentliga sammanhang och att upphandling i konkurrens därför skulle vara negativt för konstnärskollektivet.

Både på Statens konstråd och bland konstnärerna menar man att det vilar ett ansvar på Statens konstråd att sätta vad man upplever som ett korrekt marknadsvärde för konstnärlig gestaltning, och därigenom bli normgivande för andra köpare av konst. En annat återkommande resonemang mot upphandling i konkurrens är att erkända konstnärer inte skulle acceptera ett så formaliserat förfarande.

4 Statens konstråds omvärld

I Statens konstråds omvärld finns ett antal offentliga och privata aktörer som i större eller mindre utsträckning påverkar förutsättningarna för Statens konstråds arbete. Det handlar om myndigheter, kommuner och landsting, som kan ses som Statens konstråds kunder. Men det handlar även om myndigheter vars uppdrag tangerar och i vissa fall bedrivs parallellt med Statens konstråds verksamhet. De aktörer som vi bedömt som relevanta i Statens konstråds omvärld återfinns i nedanstående modell.

Vi har delat in dessa aktörer i fyra kategorier. I den första kategorin återfinns de brukare inom statlig sektor som berörs av Statens konstråds gestaltningsprojekt samt de alternativ som finns till Statens konstråd när det gäller konstnärlig gestaltning. I den andra kategorin finner vi kommuner, landsting, bostadsföretag och andra aktörer som Statens konstråd samarbetar med inom ramen för det vidgade uppdraget.

Den tredje kategorin utgörs av det svenska konstnärskollektivet för vilka Statens konstråd beskrivs som en viktig försörjningskälla, eftersom myndigheten är den största beställaren av konst i den statliga sektorn. I den fjärde och sista kategorin återfinns myndigheter och den regionala konstkonsulentsorganisationen, som har uppdrag som i flera avseenden tangerar och i vissa fall bedrivs parallellt med Statens konstråds verksamhet.

Vi har i detta kapitel arbetat utifrån tre övergripande frågeställningar:

1. Samarbetar dessa aktörer med Statens konstråd, och i så fall vilken typ av samarbete är det?
2. Hur ser aktörerna på myndighetens arbete med konstnärlig gestaltning?
3. Hur uppfattas det pedagogiska uppdraget?

4.1 Statliga brukare

Samarbete med Statens konstråd

Som vi konstaterat i kapitel 2, har den statliga fastighetsförvaltningens reformering 1993 i grunden förändrat Statens konstråds verksamhet. Syftet med reformen var att skilja den statliga fastighetsförvaltningen från brukandet av lokaler och mark. I stället skulle fastighetsförvaltningen, så långt som möjligt, drivas med marknadsmässiga krav.²⁴ Detta innebar även att man avvecklade Byggnadsstyrelsen och andra fastighetsförvaltande myndigheter och delade upp större delen av fastighetsbeståndet på de båda bolagen Akademiska hus och Vasakronan samt på Statens fastighetsverk.

I dag hyr statliga myndigheter i stor utsträckning på en konkurrensutsatt hyresmarknad. Våra beräkningar visar att av den statliga förhyrningen totalt uppgår till 10 446 585 m². Av dessa återfinns 5 538 961 m² bland de tre ovannämnda statliga fastighetsaktörerna och bland myndigheter med eget fastighetsbestånd. Detta motsvarar 53 procent av den totala statliga förhyrningen. De övriga lokalerna hyrs bland helt kommersiella fastighetsbolag.

I dag är det statliga nybyggandet begränsat, till skillnad från den tid då Byggnadsstyrelsen var verksam. Av de tre stora statliga

²⁴ Prop. 1991/92:44.

fastighetsaktörerna Akademiska hus, Statens fastighetsverk och Vasakronan är det bara Akademiska hus som kan sägas vara en traditionell statlig byggherre, på så sätt att de bygger för statliga myndigheter. Akademiska hus nybyggande är i mångt och mycket en konsekvens av den expansion som skett inom högskolesektorn under den senaste tioårsperioden. Som vi visat i kapitel 2, har den konstnärliga gestaltningen i Akademiska hus miljöer under flera år motsvarat närmare hälften av Statens konstråds avslutade projekt.

Vasakronan arbetar till viss del med ombyggnad av det befintliga fastighetsbeståndet men har i samband med detta inte haft något samarbete med Statens konstråd. När det gäller Statens fastighetsverk avser ny- och ombyggnaderna framför allt utlandsbeskickningarna.

Syn på konstnärlig gestaltning

Reformeringen av den statliga fastighetsförhyrningen har även förändrat de statliga brukarnas sätt att samarbeta med Statens konstråd. Tidigare kunde Statens konstråd engageras under byggplaneringsfasen. I dag är det vanligt att ett kommersiellt byggbolag står för byggandet, för att sedan överlåta förvaltningen till förvaltningsbolag. I dessa fall har Statens konstråd begränsade möjligheter att påverka den konstnärliga gestaltningen genom fasta installationer. Snarare är det byggbolaget och dess samarbete med arkitekterna som avgör ambitionsnivån för den konstnärliga gestaltningen.

När det gäller Akademiska hus nybyggande arbetar Statens konstråd med brukargrupper bestående av företrädare för Akademiska hus och företrädare för de akademiska institutioner som ska nyttja lokalerna. De intervjuer vi gjort visar att man inom Akademiska hus i stor utsträckning är nöjd med samarbetet med Statens konstråd. Ibland förekommer olika uppfattningar om framför allt praktiska frågor. Som exempel kan nämnas att Akademiska hus vill undvika konstnärliga gestaltningar som kräver underhåll. Det har även förekommit meningsskiljaktigheter om

valet av konstnärlig gestaltning. Då har det framför allt varit de akademiker som ska nyttja lokalerna som opponerat sig. Statens konstråds projektledare menar att detta är naturligt och att de som tidigare varit kritiska mot konstverken ofta ändrar uppfattning när gestaltningen väl är på plats.

Företrädare för de statliga byggherrarna påpekar samtidigt att Statens konstråd är ett av flera alternativ för konstnärlig gestaltning och att Statens konstråds kompetens inte är unik. Akademiska hus har i ett flertal fall använt sig av arkitektbyråer och konstkonsulter, som i sin tur rekryterat konstnärer för gestaltungsarbete. Fördelen med att använda Statens konstråd är, förutom myndighetens kunnande, framför allt finansieringen. I de projekt som genomförts tillsammans med Statens konstråd har Statens konstråd stått för merparten av kostnaderna för den konstnärliga gestaltningen.

Vi har även intervjuat myndigheter som hyr av andra lokalförvaltare än de statliga bolagen. En genomgående uppfattning är att kvaliteten i Statens konstråds insatser beror på projektledarens intresse och engagemang.

Såväl projektledarna som de brukare vi intervjuat menar att det finns en skillnad i synen på konstnärlig gestaltning. Myndigheterna efterfrågar inköpt konst, som även kan tas med vid lokalbyten, medan projektledarna föredrar att arbeta med beställd konst och fasta gestaltningar.

Syn på det pedagogiska uppdraget

Statens konstråds pedagogiska arbete sker till stor del genom de projekt som myndigheten medverkat i. Det finns även exempel på pedagogiska konstinsatser som inte är kopplade till Statens konstråds gestaltungsprojekt, även om dessa är mer ovanliga. De statliga fastighetsbolag och myndigheter vi intervjuat förknippar Statens konstråds pedagogiska roll med det arbete som görs i samband med invigningar av konstnärlig gestaltning. I vissa fall saknas helt kunskap om Statens konstråds pedagogiska arbete.

Övrigt

Förutom de statliga fastighetsbolagen och myndigheter som använt Statens konstråds tjänster finns exempel på myndigheter som har konstnärlig gestaltningskompetens internt. Myndigheterna kan ha lokala konstråd som samarbetar vid inköp av konst till myndighetens lokaler. Några har också särskilda funktioner för gestaltning som till stor del liknar Statens konstråd. Ett sådant exempel är Vägverket. En anledning till att Vägverket har en konstnärlig gestaltningsfunktion internt är att myndigheten och Statens konstråd arbetar utifrån olika tidsramar. Det tillhör inte ovanligheterna att ett vägbygge färdigställs tio till femton år efter att planeringen påbörjats.

Vägverkets konstnärliga gestaltning utgår ofta ifrån samarbetet med arkitekterna. I kravspecifikationen vid upphandlingen av arkitekter finns ofta konstnärlig gestaltning med som ett kriterium. Som exempel kan nämnas byggandet av Södra länken, där arkitektfirman White samarbetade med Vägverkets miljö- och konstråd, som i det fallet bestod av personal från Vägverket och konstnärer som fungerade som konsulter i gestaltningsfrågor.

Alternativ till Statens konstråd

På den privata markanden finns ett antal alternativ till Statens konstråd som delvis konkurrerar med myndigheten. Med alternativ till Statens konstråd avser vi inte konstnärer som erbjuder gestaltning utan snarare de företag som på konsultbasis arbetar med att analysera frågor som rör konstnärlig gestaltning i offentliga miljöer. Dessa företag fungerar som länk mellan beställarens behov och konstlivets utbud.

En betydande skillnad mellan Statens konstråd och dessa företag är dock finansieringen, eftersom de privata alternativen finansieras genom intäkter och inte anslag. Företagen inom detta tjänstesegment kan därför inte erbjuda medfinansiering av den konstnärliga gestaltningen. Vi kan i detta sammanhang identifiera tre typer av företag.

(1) Arkitektkontor som antingen besitter konstnärlig gestaltningskompetens internt eller som hyr denna för byggnadsprojekt. En

uppfattning som framkommit vid våra intervjuer med arkitekter är att det inte är Statens konstråd närvaro som avgör kvaliteten på den konstnärliga gestaltningen utan i stället byggherrens estetiska ambitioner och vilja att bekosta gestaltningen.

(2) Företag som erbjuder olika typer av konsulttjänster inom området konstnärlig gestaltning i det offentliga rummet. Som exempel kan nämnas ett företag bestående av tidigare projektledare vid Statens konstråd som numera erbjuder gestaltningskompetens, hängning av konst och kontraktsskrivning. Uppdragen kommer såväl från privata företag som offentliga aktörer. Ett av de intervjuade företagen har även fungerat som konsult åt offentliga aktörer som ville ha en motvikt till Statens konstråd i en gestaltningsprocess.

(3) Gallerier som företräder konstnärer och som arbetar gentemot företag och offentlig sektor med att integrera konst i offentliga miljöer.

4.2 Samarbetsparter inom det vidgade uppdraget

Samarbete med Statens konstråd

Sedan 1997 driver Statens konstråd konstnärliga gestaltningsprojekt i samarbete med kommuner, landsting och offentliga och privata bostadsföretag. När det gäller samarbetet med kommuner finns det stora skillnader kommunerna emellan i hur pass vana de är att arbeta med konstnärlig gestaltning. Stora kommuner kan ha flera gestaltningsprojekt under ett år, medan det i mellanstora kommuner kan röra sig om något enstaka projekt per år. I små kommuner kan det handla om ett par projekt under en femårsperiod.

Skillnaderna i verksamhet och resurser gör att kommunerna väljer att organisera sig på olika sätt för att hantera dessa frågor. I Stockholm finns en organisation som till stora delar är att jämföra med Statens konstråd, med ett antal projektledare som har

hand om konstprojekten och ett kansli som hanterar administrationen. I en del kommuner kan det finnas en heltids- eller deltidstjänst avsatt för konstnärlig gestaltning. Andra kommuner saknar specifik tjänst och hanterar frågorna olika från gång till gång. Denna skillnad kan i viss utsträckning ha betydelse för samarbetet med Statens konstråd och även vara avgörande för vilka fördelar enskilda kommunen ser med samarbetet.

För att få en bild av vilka erfarenheter kommunerna har av samarbetet med Statens konstråd har vi intervjuat 16 kommuner inom det vidgade uppdraget. Bland de intervjuade finns kommuner av varierande storlek samt även de som inte har samarbetat med Statens konstråd i gestaltningsprojekt.

Syn på konstnärlig gestaltning

När kommuner ansöker om samarbete med Statens konstråd är det i första hand av ekonomiska skäl. Det uppger nästan samtliga av dem som vi har intervjuat och det gäller oberoende av kommunens storlek eller resurser. Samarbetet med Statens konstråd innebär att kommuner och andra samarbetsparter kan genomföra mer omfattande gestaltningsprojekt än vad som annars skulle vara möjligt. Ibland har det ekonomiska bidraget även vara en förutsättning för att det ska bli någon gestaltning över huvud taget. De som söker samarbete är således väl medvetna om att Statens konstråd går in med en betydande finansiering. En intervjuad menade att om kommunen endast var ute efter konstnärlig rådgivning, skulle man vända man sig till KRO. Statens konstråd är framför allt aktuellt om det finns ett ekonomiskt behov.

Utöver det finansiella bidraget anser flera att Statens konstråd också står för en professionalitet som ger en trygghet i projekten. Statens konstråd har ofta ett mer omfattande nätverk än samarbetsparterna, vilket ökar bredden i gestaltningsprojekten. Professionaliteten rör även själva processen kring uppdraget. Där har samarbetsparten en möjlighet att få hjälp med avtalsskrivning och få en uppfattning om vilka villkor som är rimliga att ställa,

till exempel i samarbetet med konstnärer. En del kommuner anser att man efter samarbetet med Statens konstråd har lärt sig att hålla en högre nivå i det egna arbetet och man ser det gemensamma projektet som en upplärningsprocess.

Att samarbeta med Statens konstråd innebär dock att samarbetsparten får anpassa sig till Statens konstråds arbetssätt, både vad gäller själva processen och de konstnärliga bedömningarna. Trots att det är kommunerna som enligt avtalen med Statens konstråd står för den faktiska upphandlingen av gestaltningen, säger flera kommuner att det är myndighetens projektledare som tar ansvaret för den konstnärliga bedömningen. Ett kriterium för samarbete med Statens konstråd är att kommunerna inte tagit kontakt med en konstnär eller påbörjat möjliga alternativ för den konstnärliga gestaltningen.

Bland de intervjuade finns det flera som tycker att samarbetet fungerat bra och som tycker att de haft möjligheter att vara med att påverka. Påfallande många anser dock att Statens konstråds arbetssätt leder till att myndigheten i för stor utsträckning styr de konstnärliga gestaltningsprojekten. Här upplever man att brukarna har små möjligheter att påverka processen och de bedömningar som ligger till grund för gestaltningen. En del beskriver det som att de hamnade utanför.

Statens konstråd menar att samarbetet inom det vidgade uppdraget är till för att ”höja ribban” för den konstnärliga gestaltningen ute i landet. Samarbetet ska även vara utvecklande för Statens konstråd självt. De krav som Statens konstråd ställer kring projekten leder till att vissa samarbeten inte blir av, eftersom samarbetsparten kan ha svårt att lämna över allt ansvar för projekten till någon annan part. Det finns även flera exempel på samarbeten som avbrutits, på grund av att det funnits olika uppfattningar om den konstnärliga bedömningen. Intervjuerna visar att det i flera fall finns ett glapp mellan vad samarbetsparterna anser vara lämplig konst utifrån invånarnas behov och Statens konstråds syn på god samtidskonst.

En ytterligare komplikation i samarbetet som framkommit vid intervjuerna är att Statens konstråd inte bestämmer sig för att gå in i ett samarbete förrän projektet i sin helhet är beslutat på till exempel kommunal nivå. Detta leder till svårigheter för samarbetsparten vid beslut om budgeten, eftersom det är osäkert om Statens konstråd kommer att gå in i projektet och i så fall med hur mycket resurser.

I det vidgade uppdraget finns även en potentiell risk för att gränsen blir otydlig mellan det kommunala och det statliga ansvaret för den konstnärliga gestaltningen. En del av de intervjuade såg en fara i att låta Statens konstråd ta över för mycket av det kommunala uppdraget. Det som de intervjuade ansåg skapa otydigheter i ansvarsförhållandet var Statens konstråds arbets sätt, eftersom Statens konstråd tenderar att ta över projekten och visa bristande lyhördhet inför brukarnas önskemål.

Syn på pedagogiska uppdraget

Statens konstråds pedagogiska uppdrag gentemot kommuner och landsting har funnits längre än det vidgade uppdraget. I Statens konstråds årsredovisning står det att målet för verksamheten är att öka intresset för offentlig konst hos allmänheten och hos presumtiva samarbetsparter samt att fördjupa mottagarnas kunskap om de konstverk som rådet placerat i den gemensamma miljön. De pedagogiska insatserna är dock inte välkända bland kommuner, landsting och bostadsföretag. Av de intervjuade är det få som i över huvud taget känner till Statens konstråds pedagogiska uppdrag. En intervjuad med god insyn i Sveriges konstliv trodde att det var en ny uppgift för myndigheten.

I de fall man kommit i kontakt med myndighetens information har det varit i samband med konstprojekten. Det kan röra sig om aktiviteter i samband med invigningen av ett konstverk eller att kommunen tagit initiativ till ett mer allmänt seminarium om konst och offentlig miljö under den period som man samarbetat med Statens konstråd. De som inte samarbetat med myndigheten

i samband med konstnärliga gestaltungsprojekt har heller inte stött på myndigheten i dess pedagogiska roll.

4.3 Konstnärsorganisationer

Samarbete med Statens konstråd

Det finns i dag fyra större intresseorganisationer för svenska konstnärer. Dessa är Konstnärernas riksorganisation (KRO) med cirka 3 000 medlemmar, Skulptörsförbundet med cirka 500 medlemmar, Svenska tecknare med cirka 1 300 medlemmar samt Svenska konstnärsförbundet (SK) med cirka 500 medlemmar. Gemensamt för samtliga är att de strävar efter att förbättra villkoren för det svenska konstnärskollektivet. Samtliga konstnärsorganisationer har någon form av inträdeskrav för medlemmarna, även om dessa krav varierar mellan de olika organisationerna.

Som vi konstaterar i kapitel 3, finns det numera inget institutionaliserat samarbete mellan Statens konstråd och Konstnärernas riksorganisation. Det finns heller inget institutionaliserat samarbete mellan Statens konstråd och de andra konstnärsorganisationer som vi intervjuat.

Som påpekats i flera utredningar om konstnärernas trygghetssystem och försörjningsmöjligheter, präglas arbetsmarknadssituationen för konstnärer av en obalans mellan antalet konstnärer och efterfrågan på konstnärlig gestaltning. Enligt flera utredningar är detta en konsekvens av den konstanta överetableringen av konstnärer, i synnerhet bland dem som saknar högskoleutbildning. I betänkandet Generella konstnärsstöd (SOU 1997:184) konstateras även att de generella arbetsmarknadsinsatserna bidrar till överetablering och försvårar därigenom marknaden för redan etablerade konstnärer.

Uppgifterna om konstnärernas inkomster är bristfälliga. En SCB-undersökning från 1997 visar att den genomsnittliga bruttoinkomsten, för samtliga konstnärsgrupper, var 142 000 kronor. Motsvarande för Sveriges övriga befolkning var vid samma

tidpunkt 172 000 kronor, det vill säga 17 procent högre.²⁵ Enligt Konstnärsnämnden, som har till uppgift att hålla sig underrättad om konstnärernas ekonomiska och sociala förhållanden, är bildkonstnärernas intäkter från konstnärlig verksamhet mycket låga. Huvuddelen av arbetsinkomsterna kommer från andra källor.

Samtliga konstnärsorganisationer framhåller det offentliga roll som inköpare av konst som en viktig försörjningsmöjlighet för konstnärerna. Med det offentliga avses inte primärt Statens konstråd. Flera konstnärsorganisationer menar att kommunala och landstingskommunala konstinköp för gestaltning i offentlig miljö är minst lika betydelsefulla för konstnärernas försörjning.

När det gäller Statens konstråds inköp finns i dag ingen redovisning av vilka konstnärsorganisationer som de aktuella konstnärerna tillhör. Denna uppgift saknas även hos de intervjuade konstnärsorganisationerna. En uppfattning som flera av konstnärsorganisationerna har är dock att det är en relativt liten krets konstnärer som omfattas av Statens konstråds upphandlingar. En möjlig förklaring till detta kan vara att Statens konstråds inköp och beställningar framför allt görs bland mer etablerade konstnärer, vars bakgrund, utbildningsprofil och konstnärskap mer överensstämmer med de krav som finns för medlemskap i Konstnärernas riksorganisation.

Samtliga konstnärsorganisationer framhåller även konstnärernas personliga nätverk som viktiga för att de ska komma i fråga vid konstinköp. Nätverken grundläggs oftast under utbildningstiden på de centrala konstskolorna. Att ha kontakter med tongivande personer i svenskt konstliv, som i sin tur kan förorda konstnären, underlättar när det gäller att bli engagerad eller få verk inköpta, av Statens konstråd.

²⁵ Generella konstnärstöd (SOU 1997:184).

Syn på konstnärlig gestaltning

Konstnårsorganisationerna framhåller konstnärlig gestaltning i offentliga miljöer som en viktig samhällelig funktion. Flera av konstnårsorganisationerna menar att Statens konstråd på detta område i många avseenden fungerar som en förebild. Frågan om vilket huvudmannaskap olika offentliga aktörer har i konstnärliga gestaltungsprocesser är enligt de intervjuade konstnårsorganisationerna mindre relevant. Flera konstnårsorganisationer gör ingen distinktion mellan ett kommunalt och ett statligt ansvar och ser konstnärlig gestaltning som ett generellt offentligt ansvar, oberoende av huvudmannaskap.

KRO menar att den konstnärliga gestaltningen inte bör förväxlas med arkitektens perspektiv, där konstnärerna mer fungerar som en underleverantör i byggnadsprocessen. Enligt KRO bör konstnärerna engageras tidigt i byggnadsprocessen och bidra med en övergripande konstnärlig kompetens snarare än att fungera som underleverantör till arkitekterna.

Syn på det pedagogiska uppdraget

Statens konstråds pedagogiska funktion är till stor del okänd bland konstnårsorganisationerna. Däremot efterfrågar flera konstnårsorganisationer en mer levande diskussion om offentlig gestaltning, som de menar kommer i skymundan i kulturdebatten. Förtjänsten med en mer levande diskussion om offentlig konst är enligt konstnårsorganisationerna att denna skulle kunna framhäva konstens samhällliga förtjänster, såsom att främja meningsutbyte mellan medborgare och därigenom stärka demokratiska värden. En levande konstdiskussion förutsätts även skapa efterfrågan på konst och därigenom bidra med sysselsättning för konstnärskollektivet.

Övrigt

Flera konstnärorganisationer menar att Statens konstråd spelar en viktig roll för prissättningen av konst. Statens konstråd betraktas av många som normgivande för priset på konst. Statens konstråds ersättningsnivåer för till exempel beställd konst följs även av kommunala och privata aktörer. Som ytterligare exempel nämns den ersättning om 25 000–30 000 kronor som Statens konstråd betalar för skissuppdrag. Denna bild bekräftas även av de kommuner som vi intervjuat.

4.4 Övriga offentliga aktörer

Samarbetet med Statens konstråd

Det finns ett antal offentliga aktörer vars uppdrag och uppgifter på olika sätt gränsar till Statens konstråds verksamhet. Vi har varit i kontakt med representanter för Konstnärsnämnden, Svenska institutet och Statens kulturråd, Nationalmuseet, Moderna Museet samt de konstkonsulenter som är verksamma på regional nivå. Det är framför allt inom det pedagogiska uppdraget som det finns beröringspunkter mellan dessa aktörer, men även när det gäller deposition och utlåning.

Konstnärsnämnden

Konstnärsnämnden främsta uppgift är att fördela bidrag och stipendier till konstnärer. Myndigheten ska även bevaka konstnärernas ekonomiska och sociala situation, bland annat genom att analysera de förändringar och utvecklingstendenser i samhället som kan ha betydelse för konstnärgrupperna och konstnärspolitikens utveckling. Intervjuerna med Konstnärsnämnden visar att deras arbete sker helt utan koppling till Statens konstråd. På Statens konstråd säger man dock att myndigheten på senare tid påbörjat ett samarbete med Bildkonstnärsfonden, som ligger inom Konstnärsnämnden.

Svenska institutet

Svenska institutets uppdrag är att sprida kunskap om Sverige i utlandet och att stödja utbyte med andra länder inom kultur, utbildning, forskning och samhällsliv i övrigt. En stor del av arbetet bedrivs tillsammans med svenska ambassader och generalkonsulat. Svenska institutet arrangerar bland annat utställningar utomlands.

Statens konstråd har genomfört ett antal konstnärliga gestaltungsprojekt på svenska ambassader, konsulat och residens utomlands. Statens konstråd skriver i sin årsredovisning att det är viktigt med en betydelsefull representation av svenska konstnärskap utomlands för att stärka Sverige bilden, något som kan anses ligga nära Svenska institutets arbete. Det finns dock inget samarbete myndigheterna emellan. De personer som vi har intervjuat menar att myndigheternas respektive verksamhet har olika infallsvinklar, även om man på bägge myndigheter kan se att det kan finnas vissa angränsande uppgifter.

Statens kulturråd

Statens kulturråd är den statliga sektorsmyndigheten inom kulturområdet. Kulturrådet ska ge ett samlat underlag för den statliga kulturpolitiken och bistå regeringen med att genomföra den. Myndigheten ansvarar för fördelning av kulturstöd, bland annat bidrag till konstnärlig gestaltning av Folkets hus och parker. Vidare har myndigheten till uppgift att följa upp och utvärdera de statliga insatserna på kulturområdet samt informera om kultur och kulturpolitik.

Kulturrådet och Statens konstråd har i dag inget direkt samarbete, även om det finns kontaktytor mellan myndigheterna. Ett exempel på det är det seminarium om konstpedagogik som Kulturrådet arrangerade.

Konstkonsulenterna

Sedan 1990–91 finns länskonstnärer, konstkonsulenter, verksamma i ett växande antal regioner och län runt om i landet. Verksamheten kom till som ett resultat av utredningen Kultur i hela landet (SOU 1989:36). I början drevs den som en försöksverksamhet men har sedan 1997 fått fastare form. Statsbidraget till

konstkonsulenterna fördelas av Statens kulturråd. Enligt regeringen ska konstkonsulenterna sprida, stimulera och öka kunskapen om konst och kultur. Verksamhetens övergripande mål är att utveckla kontakterna mellan konstnärer, beslutsfattare, organisationer med mera. Verksamheten kan sägas ha tre ben eller inriktningar: barn- och ungdomsverksamhet, amatörverksamhet och stöd till professionell konstverksamhet. Särskilt betydelsefullt är uppbyggnaden av kontaktnät för konstområden med svagt utvecklade regionala strukturer, såsom dans, bild och formkonst.²⁶

Konsulenterna arbetar inom ett antal utpekade områden. På bildkonstområdet finns det i dag 15 konstkonsulenter spridda över landet. Huvudman för verksamheten är landsting eller regionförbund, som även samfinansierar funktionen med staten. Anslaget till konsulenterna uppgår till 6,7 miljoner årligen.

Vi har intervjuat ett antal regionala konstkonsulenter. Enligt Statens konstråd finns det inget formaliserat samarbete mellan myndigheten och de regionala konstkonsulenterna. Denna bild bekräftas även av de intervjuade konstkonsulenterna. Ett undantag är projektet Konstens kraft som Västra Götalandsregionen genomförde i Dalsland och där bland annat Statens konstråd deltog.

Det arbete som konstkonsulenterna bedriver överlappar i flera avseende Statens konstråds arbete, framför allt när det gäller de konstpedagogiska frågorna. En viktig skillnad mellan Statens konstråd och konstkonsulenterna är att konstkonsulenterna saknar statliga projektmedel för konstinköp och beställningar. I flera fall samarbetar dock konstkonsulenterna med landsting och regionförbund när konst ska köpas in till landstingskommunala miljöer. Konstkonsulenterna arbetar i olika utsträckning med att initiera gestaltningsprojekt, bland annat för att få ut konst i samhället och stötta konstnärerna inom det egna länet.

²⁶ Prop. 1996/97:3.

Moderna Museet och Nationalmuseum

Moderna Museet och Nationalmuseum ska enligt sina regleringsbrev göra samlingarna tillgängliga i hela landet, till exempel genom presentationer på Internet, vandringsutställningar, depositioner och utlån. Depositions- och utlåningsverksamheten kan liknas vid Statens konstråds utlåning av den inköpta konsten, det vill säga att statliga myndigheter kan komma in med en ansökan om att få låna ett eller flera konstverk.

Fram till början av 1990-talet fanns det på Moderna Museet även anslag avsatta för inköp av depositions- och utlåningskonst. I dag används i stället de verk som finns i Moderna Museets samling, som för närvarande består av 130 000 verk. Moderna Museet har 2 500 verk utlånade till 300 myndigheter. Av dessa är 1 126 målningar. Motsvarande siffra för Nationalmuseum är 3 100 verk fördelade på 332 myndigheter. Sammanlagt har de båda myndigheterna således 5 600 verk utlånade.

När det gäller Moderna Museets verk är konsten producerad från år 1900 fram till i dag. Nationalmuseums verk är daterade från 1600-talet fram till 1900-talet. Vilka verk som väljs ut för deposition beror dels på den mottagande myndighetens miljö, arkitektur och verksamhet, dels på vilket värde konstverket har. Det görs även en bedömning om verken inom kort kan komma till användning i museernas utställningar.

När det gäller den praktiska hanteringen har Moderna Museet en heltidsanställd depositionsregistrator, medan Nationalmuseum har två tjänster för depositions- och utlåningsverksamheten. I tjänsten ingår att åka ut till myndigheter och placera ut konst samt att med hjälp av digitalfotografi, Internet och annan informationsteknik säkerställa en rationell och ekonomisk hantering av konstförfrågningar från myndigheter som ligger utanför Stockholm.

Ambitionsnivån i depositions- och utlåningsverksamheten varierar. Den sträcker sig från att endast skicka ett verk till att skapa ett mer djupgående samarbete där depositionsregistratorerna samarbetar med arkitekter vid ny- om ombyggnadsarbeten i de aktuella myndigheternas lokaler.

En skillnad mellan Statens konstråd och de båda museernas depositions- och utlåningsverksamhet är att museerna arbetar med uthängningar av enskilda verk, medan Statens konstråd fördrar att hänga hela kollektioner. En ytterligare skillnad är att de båda museerna tar ut en administrativ avgift för den utlånade konsten. Avgiften varierar mellan Moderna Museet och Nationalmuseum. Som exempel kan nämnas att Moderna Museet per verk och år fakturerar myndigheterna 250 kronor för deposition av grafik och 650 kronor för måleri och skulpturer.

Få kontaktytor för myndigheten

Den sammantagna bilden som framkommer vid intervjuerna är att Statens konstråd i begränsad utsträckning samarbetar med myndigheter som har angränsande uppgifter eller med konstkonsulenterna. På Statens konstråd finns det även de som uttryckt förvåning över att det inte har funnits fler kontaktytor utåt. Dock pågår ett aktivt arbete för att förbättra Statens konstråds samarbete med andra aktörer.

Syn på konstnärlig gestaltning

Vid intervjuerna har det framkommit att det har funnits ett missnöje hos konstkonsulenterna med processen kring de konstnärliga gestaltungsprojekten, där konsulenterna känt sig överkörda av Statens konstråd. Konstkonsulenterna menar att det är de som i många fall är med och skapar förutsättningarna för projekten genom sina kontakter med kommunerna. När Statens konstråd kommer in i processen och beslutat sig för att genomföra ett projekt, kopplas dock den regionala nivån genom konsulenterna bort. Konsulenterna har dels kompetens när det gäller konstnärlig gestaltning, dels kunskap om regionen som här inte utnyttjas av Statens konstråd.

Syn på pedagogiska uppdraget

Då de flesta offentliga aktörer inte har något samarbete med Statens konstråd, har de heller inte några synpunkter på myndig-

hetens pedagogiska arbete. De som känner till Statens konstråds pedagogiska uppdrag menar dock att detta är mindre framträdande än den konstnärliga gestaltungsverksamheten och att det pedagogiska uppdraget har en undanskymd roll. I vissa delar av landet uppfattas Statens konstråd som helt frånvarande.

5 Analys

I detta kapitel analyserar vi Statens konstråds förutsättningar, verksamhetens inriktning och myndighetens rutiner. I de följande kapitlen lägger vi fram förslag om hur konstnärlig gestaltning i samhällsmiljön kan organiseras och utföras.

Vår bedömning är att förutsättningarna för Statens konstråd har förändrats på ett sådant sätt att regeringen bör ompröva den nuvarande verksamhetsformen. Vi anser att det finns flera argument som talar för att Statens konstråds nuvarande uppgifter kan utföras på ett mer effektivt och mer ändamålsenligt sätt i förhållande till de kulturpolitiska målen. Detta förslag presenteras i *kapitel 6*.

I *kapitel 7* lämnar vi förslag som utgår från Statens konstråds nuvarande organisation och som innehåller förbättringar när det gäller regeringens styrning av myndigheten samt förslag till tydliggörande av Statens konstråds interna styrning och rutiner.

5.1 Ändrade förutsättningar för myndigheten

Redan 1995 konstaterade Utredningen om konst i offentlig miljö att bolagiseringen av Byggnadsstyrelsen och andra fastighetsförvaltande myndigheter inneburit att nya lokaler för statlig verksamhet i stor utsträckning numera byggs i enskild regi. Detta förändrade i sin tur förutsättningarna för Statens konstråds verksamhet och grunderna för konstnärlig gestaltning av statliga miljöer.

Den utveckling som utredningen beskrev har sedan dess fortskridit. I dag, tio år senare, är det vanligt att privata byggbolag står för byggandet för att sedan överlåta förvaltningen till ett förvaltningsbolag. Detta innebär begränsade möjligheter för Statens konstråd att påverka den konstnärliga gestaltningen genom fasta installationer. Tidigare kunde Statens konstråd engageras redan

när nybyggen planerades. Den konstnärliga gestaltningen avgörs numera allt oftare av byggbolag och arkitekter.

Förutom att det blivit vanligare att byggandet sker i privat regi, är det i dag många myndigheter som hyr lokaler av kommersiella fastighetsbolag. De beräkningar som vi genomfört visar att närmare hälften av den statliga förhyrningen sker hos kommersiella fastighetsbolag.

Högskoleexpansionen central för Statens konstråd

Under den senaste tioårsperioden har högskoleexpansionen och samarbetet med Akademiska hus dominerat Statens konstråds verksamhet. Mellan 40 och 50 procent av samtliga avslutade projekt sedan år 2000 har rört konstnärlig gestaltning vid universitet och högskolor. Inom den statliga sektorn utgör det mellan 70 och 95 procent av de avslutade projekten. Utöver högskola och universitet sker följaktligen få ny- och ombyggnader inom det statliga lokalbruket.

Högskoleexpansionen kan dock inte förväntas fortsätta i samma utsträckning, vilket bland annat visat sig genom att antalet projektansökningar inom området successivt avtagit sedan år 2000. Minskningen i antal nyanmälda projekt inom universitet och högskola har också lett till en sammanlagd minskning inom det statliga området.

På Statens konstråd saknas i dag en klar uppfattning om hur man ska möta den begränsade efterfrågan av konstnärlig gestaltning i statliga miljöer efter högskoleutbyggnaden. En möjlig inriktning är enligt myndigheten att ytterligare bredda verksamheten inom det vidgade uppdraget.

Ökad efterfrågan på inköpt konst

Efterfrågan på beställd konst är i dag mindre bland myndigheter. De intervjuer som vi genomfört visar att myndigheter i större

utsträckning föredrar inköpt konst framför beställd konst. Fördelen med den inköpta konsten är att det är myndigheten som förvaltar konstverken och att den kan tas med vid ett framtida byte av lokaler.

Inköpen viktiga för den svenska gallerinäringen

Statens konstråds konstinköp beskrivs i flera sammanhang som betydelsefull för de svenska konstnärernas sysselsättning och för den svenska gallerinäringen. Till skillnad från flera museer köper Statens konstråd all inköpt konst via gallerier. Bakgrunden till detta är att myndigheten ser det som en del av sitt uppdrag att stödja utställningsverksamhet. Dessutom vill man motverka tendenser till skattefusk inom konstbranschen. Detta tillvägagångssätt innebär att mellan 45 och 65 procent av Statens konstråds inköpsbudget för denna konstkategori tillfaller galleristen genom provision. Även när det gäller beställd konst förekommer det att galleristen tar en del av den ersättning den anlitade konstnären får.

Vi kan i detta sammanhang konstatera att det redan i dag finns ett generellt bidrag till utställningar och konstföreningar som fortlöpande ställer ut samtida bild- och formkonst. Detta bidrag administreras av Statens kulturråd. Till skillnad från Statens konstråds inköp har Statens kulturråds bidrag en tydlig regional fördelningsprägel.

5.2 Regeringens styrning av Statens konstråd

När det gäller den externa styrningen menar vi att regeringen saknar en tydlig syn på vilken kulturpolitisk roll Statens konstråd ska fylla. Å ena sidan är kvalitetsmålet det huvudsakliga kriteriet för upphandlad konst, det vill säga att kvalitet ska vara överordnat vid myndighetens inköp och upphandlingar av konst. Å andra sidan finns en uppfattning om att myndigheten även ska beakta

fördelningspolitiska mål och fungera som en försörjningskälla för konstnärer.

Av regleringsbrevets krav på återrapportering innebär endast ett fåtal tydligt preciserade krav på myndighetens verksamhet. De resultat som ska presenteras utifrån återrapporteringskraven lämnas öppna för myndigheten att analysera och bedöma. Regleringsbrevets skrivningar ger även myndigheten betydande frihet att redovisa andra relevanta återrapporteringskategorier utifrån myndighetens övergripande mål.

När det gäller målen för Statens konstråds inköp och beställningar ger återrapporteringskraven snarare vägledning om inriktningen för inköp och beställningar, än hur de ska fördelas exempelvis geografiskt. Enligt Statens konstråd är kvalitetsmålet övergripande för inköpt och beställd konst, det vill säga att konstnärlig kvalitet ska vara det huvudsakliga kriteriet för den konstnärliga gestaltningen.

Samtidigt menar såväl myndighetens ledning som de intervjuade projektledarna att även andra aspekter beaktas vid inköp av konst och upphandling av konstnärlig gestaltning. Det gäller till exempel faktorer som ålder, kön, konstnärskapets inriktning och även konstnärens sociala och ekonomiska förutsättningar.

Vi kan även konstatera att det i regleringsbrevet finns återrapporteringskrav som är formulerade på ett sådant sätt att de delvis saknar betydelse. Som exempel kan nämnas inköpens geografiska fördelning. Denna redovisning speglar på vilken ort ett konstinköp gjorts, det vill säga var galleriet ligger, och inte var konstnären är bosatt. Det är dock inte ovanligt att en konstnär bor på en ort och har sin gallerist på en annan. Det kan vara en förklaring till att nio av tio konstinköps görs i de tre storstadsregionerna.

Andra återrapporteringskrav saknas helt och hållet. Som exempel kan nämnas att det i dag inte finns något återrapporteringskrav för den geografiska fördelningen av de konstnärer som omfattas av den beställda konsten. Det går således inte att avgöra hur des-

sa beställningar, som motsvarar huvuddelen av Statens konstråds upphandlingsbudget, fördelar sig geografiskt.

5.3 Myndighetens interna styrning

Inköpt konst

Projektledarna har betydande frihet i sin upphandlingsroll. Detta gäller såväl inköpt som beställd konst. Med undantag av en generell formulerad inköbspolicy så är processen för den inköpta konsten i stora delar oreglerad.

Utgångspunkten för den inköpta konsten är att projektledarna efter en ansökan ska köpa in konst till befintliga miljöer. Samtidigt medger Statens konstråd att projektledarna även gör inköp som bedöms som konstnärligt intressanta och som inte direkt är anpassade till aktuella konstansökningar. Statens konstråds syn på konstinköpen kan i flera fall sägas mer gränsa till museernas uppgift att ge perspektiv på samhällsutvecklingen, än till myndighetens uppgift att utifrån brukarnas behov förvärva god samtidskonst till statens byggnader och andra lokaler för statlig verksamhet.

Statens konstråd har genomfört inköp och upphandlingar av konstnärlig gestaltning som av flera konstnärsorganisationer kritiserats för bristande objektivitet, eftersom det funnits personliga band mellan projektledaren och konstnären. Statens konstråds ledning framhåller att myndigheten kontinuerligt för en diskussion om vikten av objektivitet vid konstinköp. Samtidigt är det svårt att helt undvika jävslänkande förhållanden och misstankar om vänskapskorruption beroende på Sveriges konstlivs storlek.

Myndighetens lager av inköpt konst har ökat under den senaste femårsperioden. Detta trots påpekanden från såväl Kulturdepartementet som dåvarande Riksrevisionsverket om att den inköpta konsten måste omsättas snabbare. Förutom det allmänna lagret har projektledarna egna lager som de bygger upp inför kommande konstansökningar. De egna lagren finns i Stockholm och på

fyra orter ute i landet. Konst som inte finner en mottagare efter att projektledaren avslutat sitt förordnande och konst som kommer i retur från myndigheter förs över till det allmänna lagret.

Beställd konst

Statens konstråd har som ambition att skapa en transparent process där det tydligt går att följa den konstnärliga gestaltningen från projektansökning till kontraktsskrivning. I flera avseenden förverkligar också myndigheten denna ambition. Som exempel kan nämnas att det finns en fastslagen arbetsordning för beställd konst. Det finns dock delar i processen som försvårar möjligheten att avgöra på vilka grunder konstnärer väljs ut.

Det är svårt att ringa in hur Statens konstråd definierar kvalitet, som är vägledande för samtliga beställningar och inköp, och kvalitetsmålets innebörd får ses som subjektivt. Vad vi erfarit förekommer inget kontinuerligt arbete på myndigheten med att problematisera och analysera kvalitetsbegreppet, där externa experter genom till exempel peer-review granskar gestaltungsprojekten. Här förlitar man sig i stället på projektledarnas omdöme. Att kvalitetsbegreppet inte definieras tydligt försvårar även möjligheten att avgöra på vilka grunder konstnärer väljs ut. Till detta ska läggas att myndigheten inte annonserar inkomna uppdrag på sin webbplats eller motiverar sina beslut när det gäller val av konstnär.

Offentlig upphandling och annonseringsskyldighet

Frågan om huruvida Statens konstråds upphandlingar av konstnärlig gestaltning måste konkurrensutsättas genom en annonsering i allmän databas prövades i Kammarrätten i Stockholm år 2001. Denna dom har inte fått prövningstillstånd av Regeringsrätten. Enligt domen är det vid upphandling av konst främst en estetisk bedömning som ligger till grund för valet av leverantör. Därför är det svårt att avgöra om ett anbud är mer ekonomiskt fördelaktigt än ett annat.

I domen refereras till det undantag i lagen om offentlig upphandling som gör gällande att den som upphandlar konstnärlig gestaltning kan tillämpa ett förfarande som kan liknas vid förhandlad upphandling. Kammarrättens dom innebär enligt Statens konstråd att frågan om lagens tillämpning vid upphandling av konstnärlig gestaltning därmed är avslutad. Myndigheten känner sig trygg i uppfattningen att deras upphandling av konstnärlig gestaltning sker på ett korrekt sätt.

Nämnden för offentlig upphandling betonar dock att undantaget i 6 kap. 2 b § i lagen om offentlig upphandling endast gäller undantag från annonsering. Lagens övriga regler om affärsmissighet, likabehandling och öppenhet i tilldelningsprocessen gäller fullt ut. NOU menar dessutom att det inte är självklart att domens undantag från annonseringsskyldigheten ska tolkas så generellt. Domen ska snarare ses som en möjlighet i de fall då Statens konstråds behov är så klart fastställda att endast en viss konstnär med en särskild konstnärlig inriktning kan komma i fråga.

Vi menar att kraven i Statens konstråds projekt inte i samtliga fall är så klart fastställda att endast en utvald konstnär kan bli aktuell.

5.4 Det vidgade uppdraget

Flesta samarbeten med stora kommuner

Statens konstråd har genomfört projekt i ett 60-tal kommuner och sammanlagt slutfört 144 projekt, sedan myndigheten 1997 fick det vidgade uppdraget att genomföra konstnärliga gestaltningsprojekt med kommuner och andra samarbetsparter. De flesta projekten har genomförts i samarbete med kommuner och bostadsföretag. Exempel på andra samarbetsparter är landsting och stift.

I de riktlinjer som Statens konstråd fastställt för att avgöra vilka projekt som är intressanta saknas kriterier för vilka typer av kommuner som myndigheten bör rikta sina insatser mot. Inte heller

regeringen ger någon tydlig vägledning om vilka projekt som Statens konstråd ska ta sig an. I regleringsbrevet står att myndigheten ska, när det bedöms som kulturpolitiskt angeläget, medverka till att konst tillförs även andra miljöer än sådana som brukas av staten. Något mer konkret är regleringsbrevets formulering att konstnärliga gestaltningsprojekt i bostadsområden samt skolor och andra miljöer för barn och ungdomar ska prioriteras. Men inte heller denna formulering anger om Statens konstråd till exempel bör sprida sina insatser geografiskt.

Bristen på riktlinjer leder till en snedfördelning av var konstnärliga gestaltningsprojekt genomförs. Vår genomgång av projekten visar att samarbete är vanligast förekommande i större kommuner. Av de avslutade projekten har ungefär 70 procent genomförts i kommuner som har över 50 000 invånare och 30 procent i kommuner med färre än 50 000 invånare. I ett antal av de större kommunerna, till exempel Stockholm och Helsingborg, har Statens konstråd varit inblandat i ett antal gestaltningsprojekt och vissa kommuner kan ses som mer gynnade.

En förklaring till att Statens konstråd framför allt samarbetar med stora kommuner som redan besitter konstnärlig gestaltningskapacitet kan vara att ett gemensamt projekt kräver att parten går in med betydande finansiella resurser. En annan möjlig förklaring är Statens konstråd prioriterar projekt som även är utvecklande för myndigheten. I en stor kommun kan det finnas större möjligheter att genomföra den typ av projekt som myndigheten efterfrågar.

Brukarinflytandet varierar

Det övergripande målet för kulturpolitiken är att värna medborgarens möjlighet att få tillgång till och delaktighet i olika kulturella och konstnärliga uttryck. I kulturpolitiska insatser bör det således finnas ett tydligt medborgarperspektiv. Statens konstråd arbetar med brukargrupper för att få in detta perspektiv i gestaltningsprojekten. Våra intervjuer med kommuner som har samarbetat med Statens konstråd visar dock att brukarna i flera fall upplevt sina möjligheter att påverka gestaltningen av den offent-

liga miljön som begränsade. Hur brukarna ser på möjligheten att påverka beror ytterst på den enskilda projektledarens inställning.

Oavsett om man är nöjd med samarbetet eller inte anser de flesta kommuner vi intervjuat att samarbetet med Statens konstråd innebär en anpassning till myndighetens arbetssätt. Det gäller både själva arbetsprocessen och de konstnärliga bedömningarna. En förutsättning för samarbete med Statens konstråd är till exempel att samarbetsparten inte på förhand tagit kontakt med en konstnär eller påbörjat möjliga alternativ för den konstnärliga gestaltningen. Statens konstråd styr i stor utsträckning projekten, trots att det är samarbetsparten som enligt avtalen med Statens konstråd står för den faktiska upphandlingen av gestaltningen. En del kommuner och bostadsföretag beskriver det som att de hamnat utanför det konstnärliga gestaltungsprojektet.

De krav som myndigheten ställer på tillvägagångssätt och samarbete i projekten leder ibland även till att samarbeten inte blir av eller att de avbryts. Statens konstråd anser att det är naturligt att det uppstår konflikter i samarbetet mellan parterna i det vidgade uppdraget. Enligt Statens konstråd är projekten inom det vidgade uppdraget till för att höja kvaliteten på den konstnärliga gestaltningen i kommunala miljöer. För kommunerna är samarbetet i första hand en möjlighet till extern finansiering.

Intervjuerna visar att det i flera fall funnits en klyfta mellan vad samarbetsparterna anser vara lämplig konst utifrån invånarnas behov och Statens konstråds syn på god samtidskonst. Denna klyfta tyder på att brukarnas inflytande varit otillräckligt eller att Statens konstråd inte på ett pedagogiskt sätt kunnat motivera den konst som placerats ut.

Offentlighet kontra huvudmannaskap

Enligt Statens konstråd är graden av offentlighet i den aktuella miljön ett avgörande kriterium när myndigheten väljer om man ska gå in i ett projekt. Det är således vem eller vilka som brukar en miljö eller plats som är avgörande, inte huvudmannaskapet.

Det är dock problematiskt att likställa offentlighet med offentlig miljö. Det gäller till exempel Statens konstråds samarbete med privata bostadsföretag, där graden av offentlighet kan ifrågasättas.

Dessutom finns möjligheten att dessa miljöer avyttras eller på annat sätt förändras på ett sätt som begränsar allmänhetens möjlighet att ta del av den konstnärliga gestaltningen. Till detta kommer frågan om statens åtagande i förhållande till kommersiella aktörer när det gäller konstnärlig gestaltning i privata miljöer.

Resurser för det vidgade uppdraget

Med det vidgade uppdraget följde ett ökat anslag för myndigheten. Våra beräkningar tyder på att det anslag som myndigheten fick var högre än de kostnader myndigheten har haft för projektet inom det vidgade uppdraget. Statens konstråds insatser i form av projektledare och övrig kompetens kan naturligtvis vara svåra att ställa mot en viss summa pengar. Det är dock värt att notera att regeringens styrning när det gäller hur mycket resurser som ska användas för det vidgade uppdraget varit svag. Det har inte funnits någon tydlig reglering för hur mycket av myndighetens anslag som ska gå till projekt inom det vidgade uppdraget. Projekt gentemot kommuner, landsting och bostadsföretag genomförs i mån av utrymme och är därmed beroende av projekten inom statlig sektor.

Risk för otydligt ansvar i det vidgade uppdraget

Regeringen har i flera sammanhang konstaterat att det är kommunerna som har ansvaret för att utforma den kommunala miljön. Dock ses väl avvägda statliga insatser och samsarbetsformer som ett sätt att stimulera satsningar på den konstnärliga gestaltningen. Regeringens formuleringar pekar på att det finns en tydlig gräns mellan det kommunala och det statliga åtagandet. Vi ser en risk för att nuvarande samsarbetsformer, där Statens konstråd går in

med resurser och kompetens, på sikt kan göra gränsen mellan statens och kommunernas ansvar otydlig och leda till att kommunerna ser gestaltning i kommunala miljöer som ett statligt åtagande.

5.5 Det pedagogiska uppdraget

Utifrån Statens konstråds återrapporteringskrav är det svårt att få en klar uppfattning om omfattningen av myndighetens insatser inom det pedagogiska uppdraget. Myndigheten behöver endast återrapportera exempel på genomförda insatser. Hur dessa sedan förhåller sig till samtliga genomförda insatser framgår inte.

Brist på kunskap om det pedagogiska uppdraget

Flertalet av de konstnärsorganisationer och kommuner som vi intervjuat känner över huvud taget inte till Statens konstråds pedagogiska uppdrag. De intervjuer som vi genomfört med Statens konstråd visar även att det pedagogiska uppdraget inte är framträdande i myndighetens organisation. Konkreta förslag på insatser eller hur myndigheten ska utveckla denna verksamhetsinriktning har varit svåra att få fram. Medarbetare på Statens konstråd menar att myndigheten saknar en kultur för att arbeta med dessa frågor. Det finns dock förhoppningar om att en nyligen rekryterad konstpedagog ska öka möjligheterna att bedriva konstpedagogiskt arbete.

Statens konstråds brist på pedagogiska insatser beror framför allt inte på avsaknad av kompetens. Vi menar i stället att problemet är att myndighetens hela verksamhet utgår ifrån upphandling av gestaltning, snarare än att genom konstpedagogik och information verka för att konsten blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön.

Flera av de konstnärsorganisationer och myndigheter som vi intervjuat anser att det konstpedagogiska arbetet, det vill säga att öka förståelsen för konst och därigenom skapa ökad efterfrågan

på konstnärlig gestaltning, är viktigare än att genomföra enskilda gestaltungsprojekt.

Förankring hos lokala konstpedagoger saknas

Det konstpedagogiska arbete som genomförts utanför de enskilda projekten har i de studerade fallen skett på initiativ av andra aktör, till exempel kommuner. Med ett undantag finns det inget samarbete mellan Statens konstråd och den regionala organisationen av konstkonsulenter, som har till uppdrag att sprida, stimulera och öka kunskapen om konst och kultur. Som vi konstaterat tidigare, förutsätter samarbete med Statens konstråd att kommunen eller landstinget inte på förhand påbörjat möjliga alternativ för den konstnärliga gestaltningen. Enligt vår uppfattning försvarar detta möjligheten för Statens konstråd och den kommunala nivån att bedriva konstpedagogiskt arbete utifrån medborgarnas förutsättningar och behov.

6 Nya former för konstnärlig gestaltning i den gemensamma miljön

Statskontorets förslag i sammanfattning

- Regeringen bör ompröva nuvarande former för att bedriva konstnärlig gestaltning, information, pedagogik och utveckling. Enligt vår bedömning finns det flera argument som talar för att delar av Statens konstråds verksamhet bör föras över till andra huvudmän. En följd av detta bör bli att Statens konstråd avvecklas.
- När det gäller konstnärlig gestaltning i statliga miljöer menar vi att det inte finns ett sådant behov att det motiverar en egen myndighet. Delar av denna verksamhet kan tillsammans med Statens konstråds lager föras över till Moderna Museet.
- I de fall fast konstnärlig gestaltning efterfrågas i statliga miljöer bör det falla på den statliga byggherren eller fastighetsförvaltaren att anskaffa dessa tjänster genom att anlita den kompetens som finns att tillgå på den privata marknaden.
- Ansvaret att enligt instruktion förteckna och utöva tillsyn över konst som tillhör eller understöds av staten bör föras över till Nationalmuseum.
- Det bidrag för konstnärlig gestaltning i kommuner och lands-ting som 1997 fördes över från Boverket till Statens konstråd bör inordnas under Statens kulturråd. Stödet bör renodlas till att endast vara finansiellt. Statens kulturråd bör utarbeta tydliga kriterier för under vilka former bidraget beviljas.
- Den befintliga strukturen med konstkonsulenter på regional nivå bör förstärkas och ges ett tydligare mandat att vidareutveckla det konstpedagogiska arbetet.

6.1 Utgångspunkter för våra förslag

Utgångspunkterna för våra förslag är dels den kulturpolitiska propositionen, dels det förvaltningspolitiska handlingsprogrammet och dess riktlinjer om en effektiv, demokratisk och rättssäker offentlig sektor.

Beträffande den kulturpolitiska propositionen och de tillhörande kulturpolitiska målen är den övergripande utgångspunkten i förslagen att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande. Som en del av kulturpolitiken, och i förlängningen förutsättningarna för de verksamma konstnärerna, har vi även beaktat den sysselsättningseffekt som Statens konstråds inköp och upphandling har inneburit för det svenska konstnärskollektivet.

När det gäller den förvaltningspolitiska propositionen och det tillhörande handlingsprogrammet framhåller regeringen att statens uppgifter ska renodlas, det vill säga att statens uppgifter ska avgränsas så långt som möjligt.²⁷ Uppgifter som inte tillhör statens kärnverksamhet bör avvecklas eller överlåtas till någon annan huvudman. Regeringen understryker att det statliga åtagandet måste prövas med stor omsorg i olika effektivitetssträvanden. Även i lagen om statsbudgeten (1996:1059) anges att statens verksamhet ska bedrivas med hög effektivitet och god hushållning.

6.2 Regeringen bör ompröva Statens konstråds verksamhet

Utifrån de förvaltningspolitiska riktlinjerna om renodling och ett tydliggörande av statliga uppgifter menar vi att regeringen bör ompröva formerna för Statens konstråds nuvarande verksamhet. Som vi konstaterat, har behovet av konstnärlig gestaltning inom

²⁷ Prop. 1997/98:136 samt handlingsprogrammet En förvaltning i demokratis tjänst.

statlig sektor avtagit. Det uppdrag som Statens konstråd skapades för finns inte längre i samma utsträckning.

Den utveckling som inleddes i samband med bolagiseringen av det statliga fastighetsbeståndet och de nya formerna för statlig förhyrning har enligt vår bedömning fortskridit. Inom den statliga sektorn har utbyggnaden av högskolan under 2000-talet dominerat Statens konstråds fasta gestaltningsprojekt. Därutöver har efterfrågan av beställd konst i statlig sektor varit begränsad. Efterfrågan inom högskolesektorn har dock minskat och denna utveckling kan förväntas fortsätta.

Vår utredning visar att de statliga myndigheterna i större utsträckning efterfrågar inköpt konst som kan följa med myndigheten vid byte av lokaler. Som konstateras i kapitel 4 finns det redan i dag en myndighetsstruktur som arbetar med att låna ut och deponera samtidskonst till myndigheter.

När det gäller konstnärlig gestaltning av kommunala och privata miljöer är vår bedömning att detta inte är att betrakta som en statlig kärnverksamhet. Verksamheten kan därför inte motivera en statlig myndighet för att genomföra dessa uppgifter.

En konsekvens av de förändrade förutsättningarna inom det statliga området och det faktum att konstnärlig gestaltning i kommunala miljöer inte kan betraktas som ett statligt åtagande bör enligt vår uppfattning bli att Statens konstråd avvecklas. Myndighetens uppgifter bör utifrån kvarvarande behov och efterfrågan föras över till andra huvudmän.

6.3 Konstnärlig gestaltning i statliga miljöer

Uppgiften att låna ut och deponera lös samtidskonst till statliga myndigheter bör föras över till Moderna Museet, som redan i dag enligt regleringsbrev har denna uppgift. Den del av Statens konstråds allmänna lager som inte bedöms ha framtida konstnärligt värde bör eventuellt avyttras. Resterande del kan tillföras Moderna Museets lager för att sedan användas i myndighetens

utlånings- och depositionsverksamhet. Om regeringen bedömer att det finns anledning att stimulera konstnärernas arbetsmöjligheter, bör Moderna Museet tillföras ytterligare medel för att förvärva samtidskonst som kan användas för deposition och utlåning i statliga miljöer.

När det gäller beställd konst visar vår kartläggning att de myndigheter som har ett mer omfattande behov av fast konstnärlig gestaltning redan i dag, helt eller delvis, använder andra leverantörer än Statens konstråd. Vi kan konstatera att dessa tjänster således redan finns att tillgå på en konkurrensutsatt marknad. I de fall fast konstnärlig gestaltning efterfrågas i statliga miljöer, bör det således falla på den statliga byggherren eller fastighetsförvaltaren att anskaffa dessa tjänster.

6.4 Tillsynsansvaret åter till Nationalmuseum

Det tillsynsansvar som följer av förordning (1990:195) om vård av statens konst bör återgå till Nationalmuseum. I dag har Statens konstråd tillsynsansvar för samtliga samlingar av konst och konsthantverk som tillhör eller understöds av staten. Detta innebär att Statens konstråd utövar tillsyn över samlingar som sträcker sig bortom den samtida konsten. Vi kan konstatera att Nationalmuseum har en upparbetad kompetens när det gäller konstkonservering och bevaring av äldre verk. Denna kompetens har inte Statens konstråd i samma utsträckning.

6.5 Det vidgade uppdraget – kommunalt bidrag med statligt ansvar

De resurser som i dag används till det vidgade uppdraget bör föras över från Statens konstråd till Statens kulturråd. Statens kulturråd har ett sektorsansvar för kulturpolitik och fördelar redan i dag bidrag till ett antal kulturpolitiska aktörer. Utgångspunkten för vårt förslag är att tydliggöra kommunernas ansvar för den konstnärliga gestaltningen av kommunala miljöer och sam-

tidigt öka brukarnas inflytande. Samtidigt skapas förutsättningar för en förstärkt statlig helhetssyn på området konstnärlig gestaltning i den gemensamma miljön.

En av Statens kulturråds huvuduppgifter är att bidra till utvecklingen av samspelet mellan statliga och regionala och lokala insatser i syfte att slå vakt om den nationella kulturpolitiken. Myndigheten följer även upp och utvärderar kulturpolitiska insatser. Genom att överlåta uppgiften på Statens kulturråd kan en tydligare regional fördelning uppnås i enlighet med den kulturpolitiska målsättningen att alla ska få möjlighet till kulturupplevelser, till skillnad från dagens situation då gestaltungsprojekt genomförs främst i större kommuner.

Bidraget bör renodlas till att endast vara finansiellt och, till skillnad från nuvarande ordning, endast omfatta kommuner med tillhörande verksamhet. Bidrag bör således inte ges till privata bostadsföretag eller andra kommersiella huvudmän. I likhet med Statens kulturråds övriga bidragsfördelning inom kulturområdet bör utgångspunkten för bidraget vara delad finansiering, där kostnaderna fördelas lika mellan kommun och stat. Detta bidrag bör syfta till att uppnå en geografiskt jämlik fördelning av kulturutbudet, på samma sätt som Statens kulturråds övriga verksamhet och bidragsfördelning.

För att få en fastare struktur på bidragshanteringen bör Statens kulturråd fastställa tydliga kriterier utifrån vilka bidraget kan sökas. Det handlar inte om att fastställa en godkänd konstsyn utan snarare om att skapa en transparent process, där det tydliggörs för vilka projekt och under vilka former bidrag kan sökas.

Statens kulturråd bör i arbetet med detta bidrag även ge kommunerna professionell hjälp med avtalsformulering, upphandlingsregler och andra frågor som rör konstnärlig gestaltning. Våra intervjuer visar att denna kompetens redan i dag finns på myndigheten. Dessutom bör Statens kulturråd följa upp projektansökningar som inte beviljas bidrag. Detta i syfte att få en överblick över kommunernas arbete med konstnärlig gestaltning. I

dag sker ingen uppföljning av de projekt som Statens konstråd väljer att inte engagera sig i.

6.6 Konstpedagogiskt arbete – utnyttja konstkonsulenterna

För att förstärka det konstpedagogiska arbetet och möta efterfrågan på en tydligare inriktning på konstpedagogiska initiativ bör konstkonsulenterna få ett förstärkt konstpedagogiskt mandat. Sedan 1997 finns det en regional organisation där konstkonsulenter har i uppdrag att utveckla kontakterna mellan bland annat konstnärer och beslutsfattare. Konstkonsulenterna ska sprida, stimulera och öka kunskapen om konst och kultur. Det finns i dag 15 konsulenter spridda över landet och verksamheten växer. Huvudman för verksamheten är landsting eller regionförbund som samfinansierar funktionen med staten.

Vår bedömning är att konstkonsulenterna är en resurs med kapacitet att i än större utsträckning bedriva konstpedagogiskt arbete och tydliggöra betydelsen av konst och behovet konstnärlig gestaltning i gemensamma miljöer. Detta innebär att verka på lokal nivå tillsammans med kommuner, byggherrar och andra inköpare av konst och konstnärlig gestaltning. Vårt förslag ligger även i linje med hur kulturpolitiken organiseras, där den regionala nivån fungerar som motpart för de statliga insatserna.

I den utsträckning regeringen anser att det behövs ett sammanhållet statligt åtagande för pedagogisk verksamhet om samtidskonst, kan exempelvis Riksutställningars eller Moderna Museets konstpedagogiska uppdrag förstärkas.

Vi menar att vårt förslag med förändrad organisation för statens konstpedagogiska verksamhet, där de pedagogiska insatserna lyfts fram bättre, även främjar möjligheterna till sysselsättning för konstnärerna. Genom att betona vikten av konst i samhället skapas förutsättningar för en ökad efterfrågan på konstnärlig gestaltning. Förslaget ligger således även i linje med uppfattningen att det är på den privata marknaden som nyckeln till ökade

arbets- och inkomstmöjligheter ligger för konstnärer. Detta har konstaterats i ett antal utredningar om konstnärernas försörjningsmöjligheter.²⁸ I den utsträckning regeringen bedömer att ansvaret för konstnärskollektivets finansiering bör förstärkas ytterligare, kan den nuvarande strukturen med bidrag och stipendier genom Konstnärsnämnden användas.

²⁸ Generella konstnärstöd (SOU 1997:184).

7 Förändrad styrning inom nuvarande organisation

Statskontorets förslag i sammanfattning

- Regeringen bör i Statens konstråds regleringsbrev tydliggöra myndighetens funktion och uppgift. I dag saknas en klar uppfattning om vilken kulturpolitisk roll Statens konstråd ska fylla.
- Statens konstråds återrapporteringskrav bör omformuleras för att tydligare återspegla regeringens mål med myndigheten.
- Statens konstråd bör skapa tydligare regler för den inköpta konsten. Myndigheten bör även, i samråd med Kulturdepartementet, utarbeta en handlingsplan för hur myndigheten ska öka lagrets omsättningstakt. Tills dess bör ett inköpsstopp råda.
- Statens konstråd bör sträva efter att bredda kretsen konstnärer som kan bli aktuella för konstnärliga gestaltningsprojekt. I detta arbete bör myndigheten i större utsträckning utnyttja de upphandlingsalternativ som redan i dag finns att tillgå.
- Processen kring upphandling av beställd konst bör göras mer öppen. Inkomna uppdrag, kriterier för kvalitet och motiveringar av fattade beslut bör redovisas på Statens konstråds webbplats.
- Ansvarsförhållandet mellan stat och kommun i gestaltningen av kommunala miljöer bör tydliggöras. Brukarnas intresse bör stärkas. Statens konstråd bör inför varje verksamhetsår även avgränsa hur stor del av anslaget som ska användas för det vidgade uppdraget.
- Statens konstråd bör prioritera det konstpedagogiska arbetet genom att genomföra fler insatser som inte enbart är kopplade till de konstnärliga gestaltningsprojekten. Statens konstråd bör även aktivt sträva efter att samarbeta med aktörer som är verksamma inom det konstpedagogiska fältet.

7.1 Utgångspunkter för våra förslag

Vi menar att regeringen i första hand bör ompröva Statens konst-
råds verksamhet och anser att det förslag som presenteras i kapi-
tel 6 erbjuder bättre möjligheter till konstnärlig gestaltning av
den gemensamma miljön än nuvarande organisation.

Vi kan samtidigt konstatera att det även finns möjligheter till
förbättringar inom nuvarande organisation. Som vi identifierat i
kapitel 5 finns det ett antal problem förknippade med Statens
konstråd. Dessa problem är konsekvenser dels av de ändrade för-
utsättningarna för konstnärlig gestaltning i den gemensamma
miljön, dels av styrningen av Statens konstråd. De förslag som
presenteras i detta kapitel är förändringar som kan genomföras i
nuvarande organisation och inom gällande budgetram i syfte att
skapa en mer effektiv, tydlig och rättssäker organisation.

7.2 Tydliggör Statens konstråds uppgift

När det gäller den externa styrningen menar vi att regeringen
saknar en tydlig syn på vilken kulturpolitisk roll Statens konstråd
ska fylla. Å ena sidan är kvalitetsmålet överordnat vid myndig-
hetens inköp och upphandling av konst. Å andra sidan finns en
uppfattning om att myndigheten ska beakta fördelningspolitiska
mål och fungera som en försörjningskälla för konstnärer.

Vi anser därför att regeringen i regleringsbrevet bör precisera
myndighetens uppdrag. Antingen accepterar man kvalitetsmålet
och därmed även de konsekvenser som följer därav. Det innebär
att inköp, upphandlingar och konstprojekt inom ramen för det
vidgade uppdraget företrädesvis görs i storstadsregionerna och
större kommuner. Alternativet är att Statens konstråd får en tyd-
ligare fördelningspolitisk roll. Upphandlingar och konstprojekt
bör spridas geografiskt över landet, över olika konstformer och
över ålder och kön.

7.3 Omformulera återrapporteringskraven

Ett förtydligande av Statens konstråds syfte och mål bör även resultera i omformulerade krav på återrapportering. Om myndigheten ska ha en fördelningspolitisk funktion och fungera som sysselsättningsform för delar av det svenska konstnärskollektivet, bör detta preciseras i återrapporteringen. Statens konstråd bör då även samarbeta med Konstnärsnämnden i dess uppgift att hålla sig underrättad om konstnärernas ekonomiska och sociala förhållanden.

Omformuleringen av återrapporteringskraven bör även leda till att det finns en tydlig koppling mellan myndighetens uppsatta mål och redovisningen av resultat. Vi anser att de geografiska, könsmässiga och konstnärliga aspekter som Statens konstråd har att beakta vid konstinköp och upphandling av konst bör tydliggöras genom en fördelningsnyckel för respektive kategori.

7.4 Bättre kontroll och insyn för inköpt konst

Myndigheten bör strama upp de interna processerna kring inköp av konst. Till skillnad från i dag bör konst endast köpas när konstansökningar kommer in, och dessa inköp bör förankras hos brukarna av den aktuella miljön, innan köpet genomförs.

Statens konstråd bör vidare inventera det nuvarande lagret. Konstverk som bättre lämpar sig för museernas samlingar bör föras över till Moderna Museet, medan konstverk som inte anses besitta konstnärliga kvaliteter avyttras. Myndigheten bör i samråd med Kulturdepartementet utarbeta en handlingsplan för hur myndigheten ska öka lagrets omsättningstakt. Tills dess bör ett inköpsstopp råda.

Statens konstråd bör utarbeta interna riktlinjer för projektledarnas inköp. Till skillnad från i dag, då endast enskilda köp vars värde överstiger 50 000 kronor förankras hos myndighetsledningen, bör samtliga inköp godkännas av Statens konstråds direktör. På det

sättet kan man förvissa sig om att det för varje inköp finns en aktuell konstansökan.

Med tanke på karaktären av Statens konstråds verksamhet menar vi att det är av största vikt att myndighetens inköp och upphandlingar görs genom en transparent process, där risken för jävsliknande förhållanden minimeras. Statens konstråd bör därför utarbeta en etisk kod, där myndigheten redogör för hur projektledarnas arbete ska bedrivas. Myndigheten ska också redovisa vilka åtgärder man vidtagit för att minska risken för jävsliknande förhållanden mellan projektledarna och konstnärerna. Detta gäller för såväl den inköpta som den beställda konsten.

7.5 Bredda leverantörskretsen och öka transparensen

Statens konstråd bör aktivt sträva efter att bredda kretsen konstnärer som kan bli aktuella för gestaltungsprojekt genom att i större utsträckning än i dag arbeta med parallella skissuppdrag och tävlingar. I Statens konstråds instruktion finns redan möjligheten att utlysa gestaltungstävlingar, en möjlighet som inte utnyttjas. För att finansiera fler parallella skissuppdrag och kunna genomföra tävlingar bör Statens konstråd sänka den nuvarande ersättningen för skissuppdrag. Påståendet att Statens konstråd har en normgivande roll när det gäller prissättningen av konst saknar enligt vår uppfattning relevans.

För att konstnärerna ska kunna anpassa sina tjänster till Statens konstråds behov bör myndigheten i större utsträckning göra material tillgängligt på sin webbplats. Som exempel kan myndigheten redovisa inkomna uppdrag, motiveringar och beslut om valet av konstnärlig gestaltning. Framöver bör Statens konstråd i sin årsredovisning redovisa i vilken utsträckning man använt parallella skissuppdrag och tävlingar för gestaltungsprojekt. Statens konstråd bör även redogöra för vilka övriga åtgärder man vidtagit för att bredda leverantörskretsen.

7.6 Tydliggör ansvarsförhållandet mellan stat och kommun

Regeringen bör tydliggöra att konstnärlig gestaltning i andra offentliga miljöer än statliga är ett kommunalt åtagande, eller privat i de fall det handlar om privata huvudmän. I enlighet med detta bör regeringen ompröva nuvarande former för samarbete inom det vidgade uppdraget. Samarbetsparternas ställning inom ramen för det vidgade uppdraget bör stärkas genom ett utökat brukarinflytande. Vi anser att det annars finns en risk för att staten slår undan benen för kommunala initiativ och motverkar konstpedagogiskt arbete på lokal nivå. En väl avvägd statlig insats bör enligt vår bedömning utgå från kommunens behov och förutsättningar snarare än från Statens konstråds ambition att genomföra, gestaltungsprojekt som är utvecklande för myndigheten.

Regeringen bör i regleringsbrevet fastställa en ram för hur stor del av anslaget Konstnärlig gestaltning i den gemensamma miljön som ska avsättas för projekt inom det vidgade uppdraget. Regeringen bör även tydliggöra hur projekt inom det vidgade uppdraget kan spridas mellan kommuner med olika storlek och förutsättningar och ta ställning till huruvida Statens konstråd ska genomföra konstnärliga gestaltungsuppdrag i kommersiella miljöer.

7.7 Ökat fokus på det konstpedagogiska arbetet

Statens konstråd bör prioritera det konstpedagogiska arbetet genom att i större utsträckning genomföra insatser som inte enbart är kopplade till de konstnärliga gestaltungsprojekten. Som exempel kan nämnas att etablera samarbete med de regionala konstkonsulenterna samt genomföra seminarier med Sveriges kommuner och landsting och konstnärsorganisationerna. Formerna för hur samarbetet med dessa aktörer ska utformas bör beskrivas i den pedagogiska plan som enligt Statens konstråd för närvarande utarbetas.

Statens konstråd bör även återrapportera samtliga konstpedagogiska initiativ och insatser i myndighetens årsredovisning, till skillnad från i dag då endast exempel på genomförda insatser redovisas.

Bilaga 1

Regeringsbeslut 6

2004-05-19

Ku2004/1277/Kr

Kulturdepartementet

Statskontoret

Box 2280

103 17 STOCKHOLM

Till avd..... <i>U</i>	STATSKONTORET Registrator Ink. 2004-05-27 Dnr. 2004/321-5
Kontakt med.....	
Beslut..... <i>OD</i>	
Datum..... <i>2004-05-27</i>	

Uppdrag till Statskontoret att göra en översyn av Statens konstråds verksamhet

Bakgrund

Enligt förordningen (1996:1597) med instruktion för Statens konstråd har myndigheten till uppgift att verka för att konsten blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön genom att

- förvärva god samtidskonst till statens byggnader och andra lokaler för statlig verksamhet,
- medverka till att konst tillförs även andra gemensamma miljöer än sådana som brukas av staten och
- sprida kunskap om konstens betydelse för en god samhällsmiljö.

Fr.o.m. den 1 januari 2004 har Statens konstråd tillsynsansvaret för samlingar av konst och konsthantverk som tillhör eller understöds av staten (SFS 2003:1063).

Riksdagen har gett regeringen tillkänna att en förutsättningslös översyn av Statens konstråds verksamhet bör genomföras (bet. 2001/02:KrU18, rskr. 2001/02:211). Översynen bör, enligt utskottet, bl.a. omfatta rådets former av upphandling och – som ett komplement till andra uppgifter som redovisas om anlitade konstnärer – hur konstnärer med olika bostadsort och organisationstillhörighet är representerade bland de inköpta och beställda konstverken.

Regeringens beslut

Regeringen ger Statskontoret i uppdrag att göra en översyn av Statens konstråds verksamhet i enlighet med riksdagens tillkännagivande. Uppdraget skall redovisas till Regeringskansliet (Kulturdepartementet) senast den 30 april 2005.

Statskontoret erhåller ett bidrag om högst 50 000 kr för att täcka utgifter i samband med uppdraget. Regeringskansliet (Kulturdepartementet)

Postadress
103 33 Stockholm

Telefonväxel
08-405 10 00

E-post: registrator@culture.ministry.se

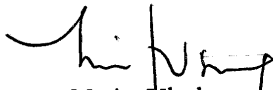
Besöksadress
Drottninggatan 16

Telefax
08-21 68 13

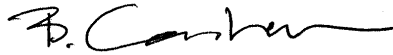
Telex
114 61 LOENDEP S

skall, efter rekvisition senast den 31 oktober 2004 från Statskontoret, betala ut medlen när uppdraget har slutförts och nedlagda kostnader har redovisats. Kostnaderna skall belasta anslaget 90:5 Regeringskansliet m.m. anslagsposten 9 Kulturdepartementet under utgiftsområde 1 Rikets styrelse. Bidragsmedel som inte använts för sitt ändamål skall betalas tillbaka till Regeringskansliet efter slutfört uppdrag.

På regeringens vägnar

Marita Ulvskog

Birgitta Castenfors

Kopia till

Finansdepartementet/Ba
Finansdepartementet/F
Statens konstråd

Intervjuförteckning

Mikael Adsenius	Statens konstråd, direktör
Bengt Ahlqvist	Ahlqvist & Almqvist
Jan Apelgren	Vägverket Stockholm, landskapsarkitekt
Inger Asper Höjer	Statens konstråd, konstpedagog
Cecilia Borgström-Fälth	Göteborgs stad, utredare
Lillemor Bylund	Strängnäs kommun, kulturchef
Roger Bäckström	Simrishamnsbostäder, VD
Gunilla Ceder	Skövde kommun, kulturchef
Anki Dahlin	Svenska institutet, planeringschef
Leila Ekman	Eda kommun, kommunarkitekt
Susanne Eriksson	Statens konstråd, informationschef
Mikael Falk	Järfälla kommun
Håkan Falkboo	Akademiska Hus i Lund, chef för byggadministration
Eva-Britt Gullers	Stockholms läns lokaltrafik
Lars Olof Gustafson	Konstnärsnämnden
Leif Gustafsson	Skellefteå kommun, fritidschef
Hans Hansson	Piteå kommun, förvaltningschef Kultur och Fritid
Lisen Hestner	Uppsala kommun, Kulturstrateg
Dina Hviid	Skulptörsförbundet
Leif Holmberg	Vasakronan, personaldirektör
Jaana Järretorp	Region Skåne, konstkoordinator
Hans Karlsson	Domstolsverket, projektledare
Florian Kynman	Norrbottens län, konstkonsulent
Ann Larsson	Konstnärsnämnden, kanslichef
Jan O Larsson	White arkitekter
Philippe Legros	Stockholms Konstkansli, kanslichef
Deta Liljenfeldt	Statens konstråd, projektsamordnare
Hans Lindberg	Hallsbergs kommun
Joa Ljungberg	Statens konstråd, projektledare
Märta Linnér	Malmö stad, utredare
Kerstin Lundberg	Sveriges Kommuner och Landsting

Ulf Kihlander	KiWi AB, f.d. projektledare Statens konstråd
Jan Kroon	Akademiska hus
Jan Nordwall	Konstnärernas Riksorganisation, kanslichef
Peter Ohrstedt	Statens fastighetsverk, chefsarkitekt
Henrik Orrje	Statens konstråd, intendent
Sune Pettersson	Statens konstråd, ekonomichef
Simon Roos	Västra Götaland, Konstkonsulent
Tony Roos	Konstnärsalliansen
Anna Selander	Jämtlands län, Konstkonsulent
Olov Schultz	Boverket
Annika Svenbro	Statens konstråd, projektledare
Pål Svensson	Skulptörsförbundet, ordförande
Kjell Strandqvist	Statens konstråd, projektledare
Margareta Stålhandske	Östersunds kommun, kultursekreterare
Staffan Söderlund	Söderhamns kommun, förvaltningschef, Kultur- och fritidsförvaltningen
John Ulf Tempelman	Svenska Konstnärsförbundet
Per-Erik Tolonen	Lerums kommun, kulturchef
Inger Wadman	Konstnärernas Riksorganisation, politisk sekreterare
Monica Westberg	Svenska Konstnärsförbundet
Lennart Westling	Akademiska Hus i Göteborg, projektchef
Martin Wickström	KiWi AB, f.d. projektledare Statens konstråd
Gert Wingårdh	Wingårdhs AB
Kerstin Yttergren	Fortifikationsverket, administrativ chef
Börje Åström	Halmstads kommun, kultursekreterare

Källförteckning

Offentligt tryck

Bet. 1996/97:KrU1

Bet. 2000/01:KrU6

Bet. 2001/02:KrU18

Förordning (1996:1597) med instruktion för Statens konstråd

Förordning (1997:1153) med instruktion för Konstnärnämnden

Förordning (1997:1226) med instruktion för Svenska institutet

Förordning (1988:676) med instruktion för Statens kulturråd

Plan- och bygglagen (1987:10)

Prop. 1974:28 *Proposition angående den statliga kulturpolitiken m.m.*

Prop. 1991/92:44 *Riktlinjer för den statliga*

fastighetsförvaltningen och ombildningen av Byggnadsstyrelsen

Prop. 1996/97:3 *Kulturpolitik*

Prop. 1997/98:136 *Statlig förvaltning i medborgarnas tjänst*

Regleringsbrev för Statens konstråd för åren 1994–2005

SOU 1995:18 *Konst i offentlig miljö*

SOU 1997:183 *Arbete åt konstnärer*

SOU 1997:184 *Generella konstnärsstöd*

SOU 2003:21 *Konstnärerna och trygghetssystemen*

Regeringskansliet

Regeringskansliet (2000) *En förvaltning i demokratins tjänst – ett handlingsprogram*

Statens konstråd

Protokoll nr. 3 2004-04-19

Riktlinjer för projektledarnas arbete

Statens konstråds inköspolicy för konst (icke fasta gestaltningar) Dnr. 41-18/05

Årsredovisningar för Statens konstråd för åren 1994/95–2004

Andra myndigheter

Konkurrensverket 1999:3 *Konkurrensfrågor på bild- och konstområdet*

Övrigt

Svenska Kommunförbundet (2004) *Program för kultur*

